МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

ШУМІЛОВОЇ ІРИНИ ФЕДОРІВНИ

Наказ НУБіП України 2788 «С» 13.11.2025

2026 р.

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Гуманітарно-педагогічний факультет

ПОГОДЖЕНО

Декан гуманітарно-педагогічного факультету

_____ Інна САВИЦЬКА
(підпис) (ім'я ПРІЗВИЩЕ)
"___" _____ 2026 р.

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

В.о. завідувача кафедри соціальної роботи та реабілітації

_____ Тетяна ГРИГОРЕНКО
(підпис) (ім'я ПРІЗВИЩЕ)
"___" _____ 2026 р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему

СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНОЇ МОЛОДІ

Спеціальність І10 «Соціальна робота та консультування»

Освітня програма «Соціальна робота»

Орієнтація освітньої програми освітньо-професійна

Гарант освітньої програми

Доктор педагогічних наук, професор _____ Ірина СОПІВНИК
(підпис)

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи

Доктор педагогічних наук, професор _____ Ірина ДЕМЧЕНКО
(підпис)

Виконала _____ Ірина ШУМІЛОВА
(підпис)

КИЇВ – 2026

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Гуманітарно-педагогічний факультет

ЗАТВЕРДЖУЮ
В.о. завідувача кафедри
соціальної роботи та реабілітації
к.пед.н., доц. _____ Тетяна ГРИГОРЕНКО
(підпис)
«___» _____ 2026 р.

З А В Д А Н Н Я
ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ
ЗДОБУВАЧУ
ШУМІЛОВІЙ ІРИНІ ФЕДОРІВНІ

Спеціальність І10 «Соціальна робота та консультування»
(код і найменування)
Освітня програма «Соціальна робота»
(назва)
Орієнтація освітньої програми освітньо-професійна

Тема магістерської кваліфікаційної роботи **«Соціальна реабілітація внутрішньо переміщеної молоді»**
затверджена наказом від «13» листопада 2025 р. №2788 «С»
Термін подання завершеної роботи на кафедру 2026.11.18
(рік, місяць, число)
Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи: нормативно-правові акти та міжнародні документи з питань внутрішнього переміщення; наукові праці з проблем соціальної реабілітації; результати діагностики на базі БО «БФ „Янголи спасіння“».
Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Теоретичні основи соціальної реабілітації внутрішньо переміщеної молоді.
2. Діагностика соціальної адаптованості внутрішньо переміщеної молоді.
3. Програма «Нова опора» та методика її експериментальної перевірки.

Дата видачі завдання «08» грудня 2025 р.
Керівник магістерської кваліфікаційної роботи _____ Ірина ДЕМЧЕНКО
(підпис)
Завдання прийняла до виконання _____ Ірина ШУМІЛОВА
(підпис)

РЕФЕРАТ

Магістерська кваліфікаційна робота на тему «Соціальна реабілітація внутрішньо переміщеної молоді» містить 85 с., з яких 60 с. основного тексту, 10 таблиць і 4 рисунки в основному тексті, 18 додатків. Список використаних джерел налічує 65 найменувань.

Мета роботи полягає в теоретичному обґрунтуванні, розробленні та експериментальній перевірці ефективності програми соціальної реабілітації внутрішньо переміщеної молоді. Об’єкт дослідження – соціальна реабілітація внутрішньо переміщеної молоді. Предмет дослідження – програма соціальної реабілітації внутрішньо переміщеної молоді «Нова опора».

У першому розділі уточнено зміст понять «внутрішньо переміщена особа», «соціальна адаптація», «інтеграція» та «соціальна реабілітація», обґрунтовано підходи, напрями й форми роботи та розкрито психолого-педагогічні особливості молоді. У другому розділі обґрунтовано критерії, показники й рівні соціальної адаптованості та подано результати констатувального етапу: ЕГ і КГ (по 22 особи) статистично однорідні. У третьому розділі розроблено 12-тижневу програму «Нова опора»: в ЕГ статистично значуще зросли всі повторно виміряні показники, на контрольному етапі ЕГ переважає КГ (r = 0,35–0,47), частка учасників із високим рівнем адаптованості зросла з 14 до 68 %. Висновок обмежено квазіекспериментальним планом і невеликою вибіркою.

Практичним результатом є програма «Нова опора», діагностичний комплекс, сценарії занять і методичні рекомендації щодо впровадження програми.

Ключові слова: соціальна реабілітація, внутрішньо переміщена молодь, соціальна адаптованість, програма «Нова опора», менторство «рівний – рівному», педагогічний експеримент, територіальна громада.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ....6
ВСТУП....7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНОЇ МОЛОДІ....10
1.1. Поняття, сутність та особливості соціальної реабілітації внутрішньо переміщеної молоді....10
1.2. Моделі, форми та методи соціальної реабілітації внутрішньо переміщеної молоді....15
1.3. Психолого-педагогічні особливості внутрішньо переміщеної молоді як суб'єкта соціальної реабілітації....20
Висновки до першого розділу....24
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА РІВНЯ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТОВАНОСТІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНОЇ МОЛОДІ....25
2.1. Організаційно-методичне обґрунтування програми дослідно-експериментальної роботи....25
2.2. Процедура діагностики та прогнозовані проблемні зони соціальної адаптованості внутрішньо переміщеної молоді....34
2.3. Результати констатувального етапу експерименту....35
Висновки до другого розділу....38
РОЗДІЛ 3. ОБҐРУНТУВАННЯ, РОЗРОБЛЕННЯ ТА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНОЇ МОЛОДІ «НОВА ОПОРА»....39
3.1. Обґрунтування та розроблення програми соціальної реабілітації внутрішньо переміщеної молоді «Нова опора»....39
3.2. Методика оцінювання та результати експериментальної перевірки ефективності програми «Нова опора»....48
3.3. Методичні рекомендації щодо впровадження програми «Нова опора» в діяльність закладів соціальної сфери....54
Висновки до третього розділу....57
ВИСНОВКИ....59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ....61
ДЕКЛАРАЦІЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ТА ВИКОРИСТАННЯ ШІ....68
ДОДАТКИ....69

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВПО – внутрішньо переміщена особа (особи);

ГО – громадська організація;

ЕГ – експериментальна група;

КГ – контрольна група;

МОМ – Міжнародна організація з міграції;

ЦНАП – центр надання адміністративних послуг;

ЦНСП – центр надання соціальних послуг;

ЦСС – центр соціальних служб;

IASC – Міжвідомчий постійний комітет (Inter-Agency Standing Committee);

MSPSS – Багатовимірна шкала сприйманої соціальної підтримки (Multidimensional Scale of Perceived Social Support).

U – критерій Манна – Уітні; T – критерій Вілкоксона; χ^2 – критерій хі-квадрат; ρ – коефіцієнт рангової кореляції Спірмена; r – розмір ефекту; M – середнє арифметичне; SD (σ) – стандартне відхилення; p – рівень значущості.

ВСТУП

Актуальність дослідження. Внутрішнє переміщення, спричинене збройною агресією, набуло тривалого характеру: станом на середину 2026 р. в Україні залишалися близько 3,9 млн внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО), більшість із яких перебуває в цьому статусі понад два роки [47]. Особливо вразливою є молодь, яка на етапі професійного самовизначення й набуття соціальної самостійності втрачає звичне освітнє, професійне та міжособистісне середовище. Нормативною основою підтримки слугують закони України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», «Про соціальні послуги», «Про основні засади молодіжної політики» [12; 19; 20], Стратегія державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2030 року [23] та Національна молодіжна стратегія до 2030 року [16]. Наукову основу становлять дослідження соціальної адаптації та інтеграції ВПО [3; 8; 9; 11; 29; 53], праці із соціальної реабілітації осіб у складних життєвих обставинах [5; 27; 44] та розвідки з проблем соціалізації й психосоціального благополуччя молоді [30; 36; 62].

Попри наявні напрацювання, теоретико-методичні засади соціальної реабілітації саме внутрішньо переміщеної молоді не стали предметом спеціального комплексного дослідження. Вікову специфіку молоді, зумовлену проходженням основних життєвих переходів, а також потреби в освітньо-професійному самовизначенні, працевлаштуванні та самореалізації враховано фрагментарно; цілісних програм, які поєднували б психосоціальну підтримку з освітньо-професійним супроводом і залученням до життя приймаючої громади, не розроблено. Означена суперечність між потребою практики в науково обґрунтованих засобах соціальної реабілітації та недостатньою теоретико-методичною розробленістю проблеми зумовила вибір теми дослідження.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити ефективність програми соціальної реабілітації внутрішньо переміщеної молоді.

Завдання дослідження:

1. З’ясувати сутність, особливості та чинники соціальної реабілітації внутрішньо переміщеної молоді, окреслити підходи до її організації та розкрити психолого-педагогічні особливості молоді як суб’єкта реабілітації.

2. Обґрунтувати критерії, показники, рівні й методику та здійснити діагностику соціальної адаптованості внутрішньо переміщеної молоді.

3. Теоретично обґрунтувати й розробити програму соціальної реабілітації «Нова опора», визначити педагогічні умови її реалізації та експериментально перевірити ефективність.

4. Розробити практичні та методичні рекомендації щодо організації соціальної реабілітації внутрішньо переміщеної молоді.

Об’єкт дослідження – соціальна реабілітація внутрішньо переміщеної молоді.

Предмет дослідження – програма соціальної реабілітації внутрішньо переміщеної молоді «Нова опора».

Гіпотеза дослідження. Рівень соціальної адаптованості внутрішньо переміщеної молоді підвищиться, якщо соціальну реабілітацію здійснювати за цілісною програмою, яка: 1) будується на результатах діагностики потреб і ресурсів молоді та передбачає індивідуальний план реабілітації за участю самої молодої людини; 2) поєднує групові форми роботи з індивідуальним супроводом і менторством «рівний – рівному»; 3) вбудовує психосоціальну підтримку в неформальні форми спільної діяльності; 4) забезпечується міжсекторальною взаємодією соціальних служб, закладів освіти, центрів зайнятості та громадських організацій.

Методи дослідження. Теоретичні: аналіз наукової літератури й нормативно-правових документів, порівняння, систематизація, узагальнення, моделювання. Емпіричні: включене спостереження, анкетування, тестування, бесіда, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний і контрольний етапи). Статистичні: описова статистика, U-критерій Манна – Уітні, Т-критерій Вілкоксона, критерій χ^2 Пірсона, коефіцієнт рангової

кореляції Спірмена, величина ефекту. Якісні: тематичний аналіз відповідей на відкриті запитання.

Експериментальна база дослідження – Благодійний фонд «Янголи спасіння» (Сумщина, Охтирська громада). У дослідженні взяли участь 44 представники внутрішньо переміщеної молоді віком 18–24 (29) років – по 22 особи в експериментальній (ЕГ) і контрольній (КГ) групах.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше розроблено програму соціальної реабілітації внутрішньо переміщеної молоді «Нова опора», яка поєднує п’ять напрямів реабілітації з менторством «рівний – рівному» та проєктною діяльністю в приймаючій громаді, визначено педагогічні умови її реалізації та перевірено результативність за квазіекспериментальним планом із контрольною групою; уточнено зміст поняття «соціальна реабілітація внутрішньо переміщеної молоді» й обґрунтовано критерії та показники соціальної адаптованості цієї вікової групи; набули подальшого розвитку положення щодо змісту, форм і методів соціальної роботи з ВПО на рівні територіальної громади.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання програми «Нова опора», діагностичного комплексу, авторських анкет, сценаріїв занять і бланків індивідуального планування та моніторингу фахівцями центрів соціальних служб, молодіжних центрів, закладів освіти та громадських організацій.

Апробація результатів роботи. Програму апробовано на базі БФ «Янголи спасіння» (Охтирська громада).

Структура й обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів із висновками до кожного, загальних висновків, списку використаних джерел (65 найменувань, з них 37 – іноземними мовами), декларації академічної доброчесності та 18 додатків. Загальний обсяг – 85 с., з них основний текст (від вступу до висновків) – 60 с., додатки – 18 с. Робота містить 10 таблиць і 4 рисунки в основному тексті та 17 таблиць і 7 рисунків у додатках.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНОЇ МОЛОДІ

1.1. Поняття, сутність та особливості соціальної реабілітації внутрішньо переміщеної молоді

Внутрішнє переміщення, спричинене повномасштабною збройною агресією російської федерації, перетворилося з тимчасової надзвичайної ситуації на тривалий соціальний процес. За даними Міжнародної організації з міграції, станом на червень 2026 р. в Україні залишалися внутрішньо переміщеними близько 3,9 млн осіб, майже сім із десяти з них перебували у статусі переміщених понад два роки, а частка тих, хто розглядає інтеграцію за новим місцем проживання, за кілька місяців зросла з 51 % до 58 % [47]. Тривалий (протрактований) характер переміщення змінює саму логіку соціальної підтримки: на перший план виходять не гуманітарне реагування, а відновлення соціального функціонування людини, її зв'язків і перспектив у приймаючій громаді, тобто завдання соціальної реабілітації та інтеграції [48].

Вихідним для дослідження є поняття «внутрішньо переміщена особа». Це визначення узгоджується з Керівними принципами ООН з питань внутрішнього переміщення, у яких визначальною ознакою ВПО є вимушений характер переміщення без перетину міжнародно визнаного державного кордону, а основна відповідальність за захист і допомогу таким особам покладається на національні органи влади [42].

Водночас статус ВПО є передусім правовою та адміністративною категорією: факт переміщення засвідчується довідкою про взяття на облік [17], з ним пов'язані державні гарантії, зокрема допомога на проживання [4]. Сам по собі статус нічого не говорить про соціальне становище людини, тому для соціальної роботи важливіше розглядати переміщення як чинник складних життєвих обставин. Закон України «Про соціальні послуги» серед таких чинників називає, зокрема, шкоду, завдану бойовими діями, збройним

конфліктом і тимчасовою окупацією, та передбачає надання соціальних послуг особам і сім'ям, які не можуть самостійно подолати наслідки цих обставин [20]. Друге базове поняття – «молодь». Відповідно до Закону України «Про основні засади молодіжної політики», до молоді належать громадяни України, іноземці та особи без громадянства віком від 14 до 35 років [19].

Для цілей цього дослідження ми звужуємо вікові межі до 18–24 (29) років. Саме на цей період, за Е. Еріксоном, припадає завершення пошуку ідентичності та перехід до завдань близькості й професійного самовизначення [41], а за концепцією «дорослості, що постає» Дж. Арнетта – етап активного дослідження ідентичності, нестабільності, зосередженості на собі та відкритості можливостям [30]. Переміщення в цьому віці перериває одночасно кілька життєвих переходів: від школи до закладу вищої освіти, від навчання до роботи, від батьківської родини до самостійного життя.

Поняття «соціальна адаптація» у вітчизняних дослідженнях трактується як процес і результат активного пристосування особистості до нового соціального середовища. О. Кінаш розглядає соціальну адаптацію вимушено переміщених осіб в умовах воєнного стану як багатоетапний процес, успішність якого залежить від поєднання особистісних ресурсів і підтримки громади, та обґрунтовує потребу в програмах психосоціальної підтримки на рівні соціальних служб [8]. Ю. Песоцька наголошує, що соціальна реабілітація і соціальна адаптація ВПО є взаємозалежними та взаємодоповнювальними процесами зі спільними цілями, методами й технологіями, а їх реалізація потребує міждисциплінарної команди [11].

Поняття «інтеграція» ширше за адаптацію, оскільки описує двосторонній процес взаємного включення ВПО та приймаючої громади. Найбільш уживаною є концептуальна рамка А. Ейджера та А. Стренг, яка виокремлює чотири групи сфер інтеграції: маркери й засоби (зайнятість, житло, освіта, здоров'я), соціальні зв'язки (з «своєю» групою, з приймаючою спільнотою та з інституціями), сприятливі чинники (мовна та культурна обізнаність, безпека і стабільність) і фундамент (права та громадянство) [29].

Ключове для дослідження поняття «соціальна реабілітація» в енциклопедичному тлумаченні означає комплекс заходів, спрямованих на відновлення втрачених чи порушених соціальних функцій, статусу та зв’язків особи, її здатності до самостійного життя в суспільстві [5]. На відміну від медичної та психологічної реабілітації, соціальна реабілітація зосереджена на відновленні соціального функціонування людини: ролей, зв’язків, участі, доступу до ресурсів. Показово, що чинне законодавство не виокремлює соціальну реабілітацію ВПО як окрему базову послугу. Отже, на практиці соціальна реабілітація внутрішньо переміщеної молоді здійснюється через поєднання кількох послуг, і без цілісної програми таке поєднання легко стає фрагментарним.

Узагальнення наукових і нормативних підходів (табл. 1.1) дає змогу сформулювати робоче визначення.

Таблиця 1.1

Співвідношення ключових понять дослідження

Поняття	Нормативне чи наукове підґрунтя	Смисловий акцент	Межі поняття
Внутрішньо переміщена особа	Закон № 1706-VII; Керівні принципи ООН	Вимушений характер переміщення в межах держави	Правовий статус, що не описує соціальне становище особи
Молодь	Закон № 1414-IX; концепції Е. Еріксона, Дж. Арнетта	Вік 14–35 років; етап самовизначення та життєвих переходів	Неоднорідна група; у дослідженні – 18–24 (29) років
Соціальна адаптація	О. Кінаш, Ю. Песоцька; модель акультурації Дж. Беррі	Пристосування особи до нового середовища (процес і результат)	Переважно односпрямований рух особи до середовища
Інтеграція	Рамка А. Ейджера та А. Стренг; критерії IASC	Двосторонній процес взаємного включення ВПО і громади	Довгостроковий результат, що виходить за межі втручання
Соціальна реабілітація	Енциклопедія для фахівців соціальної сфери; Закон № 2671-VIII	Відновлення втрачених соціальних функцій, статусу та зв’язків	Не закріплена як окрема базова послуга; реалізується комплексом послуг

Джерело: складено автором на основі [5; 8; 11; 12; 19; 20; 29; 30; 33; 41; 42; 45].

Соціальна реабілітація внутрішньо переміщеної молоді – це цілеспрямований, поетапний і міжсекторально забезпечений процес

відновлення соціального статусу, соціальних зв’язків та здатності до самостійного соціального функціонування молодих людей віком 18–24 (29) років, які змушені були залишити місце проживання, що здійснюється через активізацію їхніх особистісних ресурсів і ресурсів приймаючої громади та спрямований на соціальну адаптацію, освітньо-професійне самовизначення й інтеграцію в нове середовище.

Аналіз джерел допомагає виокремити групу чинників, що ускладнюють соціальну реабілітацію внутрішньо переміщеної молоді. Перший чинник – втрата соціальних зв’язків. Порівняльне дослідження Б. Переллі-Гарріс, Дж. Зевіски, Н. Левчук і Т. Гербера засвідчило, що ВПО в Україні мають нижчу задоволеність життям, ніж місцеві мешканці тих самих населених пунктів, і що значну частину цього розриву пояснюють втрати житла та дружніх мереж [53].

Другий чинник – перерва в освіті та невизначеність освітньої траєкторії. Третій чинник – труднощі працевлаштування: брак досвіду роботи, невідповідність здобутої кваліфікації регіональному ринку праці, обмежені професійні контакти.

Четвертий чинник – житлова невизначеність. Дослідження Дж. Зевіски, Б. Мітчнек і Т. Гербера показало, що відсутність нормативного для українського суспільства житла, передусім власного, послаблює як матеріальну, так і суб’єктивну інтеграцію ВПО, зокрема відчуття «бути вдома» в громаді [64].

П’ятий чинник – психоемоційне навантаження. У загальнонаціональному опитуванні ВПО Б. Робертса та співавторів поширеність імовірного посттравматичного стресового розладу становила 32%, депресії – 22 %, тривожного розладу – 17 %, а 74 % тих, хто потребував психосоціальної допомоги, її не отримали [55]. Шостий чинник – стереотипи та упередження приймаючої громади, які можуть виявлятися в сприйнятті переміщених як «тягаря» чи «чужих». Н. Максимовська підкреслює, що інтеграція потребує створення в громаді «захищеного простору», де переміщені особи можуть облаштуватися без повторної травматизації [9].

До перелічених чинників додаються інституційні обмеження. Дослідження І. Євдокимової, проведене серед працівників соціальних служб, виявило брак фінансування й кадрів, високе навантаження на фахівців, нечіткість нормативного регулювання, а також пасивну чи патерналістську позицію частини отримувачів допомоги [6]. Отже, соціальна реабілітація не може зводитися до матеріальної допомоги: вона має активізувати власну суб’єктність молодої людини.

Теоретичним ключем до розуміння цих чинників є теорія збереження ресурсів С. Гобфолла. Згідно з нею, втрата ресурсів переживається гостріше, ніж їх набуття, а одна втрата запускає «спіраль втрат» [43]. Переміщення є саме такою масованою втратою: людина водночас позбавляється житла, середовища, соціальних ролей і відчуття контролю над майбутнім. Специфіка молоді полягає в тому, що її ресурси ще формуються, тому вона вразливіша до втрат, але водночас пластичніша й швидше відкривається новим можливостям.

З огляду на зазначене соціальна реабілітація внутрішньо переміщеної молоді виконує низку взаємопов’язаних функцій. Діагностична функція полягає у виявленні потреб, проблем і ресурсів молодої людини та її оточення. Відновлювальна функція спрямована на повернення втрачених соціальних ролей, зв’язків і навичок самостійного життя, а компенсаторна – на заміщення новими тих ресурсів, які неможливо відновити (наприклад, втраченого житла чи звичного кола спілкування). Інтеграційна функція забезпечує включення молоді в освітнє, професійне та громадське життя приймаючої громади, а превентивна – запобігання вторинним наслідкам переміщення: соціальній ізоляції, тривалому безробіттю, залежності від допомоги, ризиковій поведінці. Особливе значення для молоді має розвивальна функція: реабілітація не лише відновлює втрачене, а й створює умови для формування нових компетентностей і життєвої перспективи, що відповідає завданням віку «дорослості, що постає» [30].

Важливо підкреслити соціально-педагогічну природу цього процесу. Відновлення соціального функціонування молоді відбувається не стільки через

зовнішній вплив, скільки через навчання, власну діяльність і рефлексію досвіду. Модель навчання через досвід Д. Колба описує цикл, у якому конкретний досвід стає предметом рефлексивного спостереження, осмислюється на рівні узагальнень і перевіряється в новій активній дії [49].

Тому соціальна реабілітація цієї категорії потребує педагогічно організованого середовища з чіткою метою, послідовністю занять, зворотним зв'язком і можливістю застосувати набуте в реальному житті громади. Саме соціально-педагогічна природа реабілітації обґрунтовує доцільність перевірки її ефективності методом педагогічного експерименту.

Таким чином, соціальна реабілітація внутрішньо переміщеної молоді має свою специфіку. Об'єктом впливу є молода людина на етапі життєвих переходів, а не «переміщена особа взагалі». Предметом відновлення стають не лише втрачені зв'язки й статус, а й зруйновані життєві плани. Ресурсною базою слугують як особистісні ресурси (самоефективність, цілеспрямованість), так і ресурси громади (мережі підтримки, освітні й професійні можливості). Кінцевим результатом є не повернення до попереднього стану, а побудова нової життєвої перспективи в нових умовах.

1.2. Моделі, форми та методи соціальної реабілітації внутрішньо переміщеної молоді

Сучасна теорія соціальної роботи пропонує кілька підходів, придатних для організації реабілітації переміщених осіб. М. Пейн зазначає, що жоден із них не є універсальним і практика виграє від їх обґрунтованого поєднання [52]. Для нашого дослідження визначальними є екосистемний, особистісно орієнтований і ресурсний підходи.

Екосистемний підхід спирається на модель екології людського розвитку У. Бронфенбреннера, за якою розвиток особистості відбувається у взаємодії вкладених систем: мікросистеми (сім'я, друзі), мезосистеми (взаємозв'язки між ними), екзосистеми (інституції, що впливають опосередковано) та макросистеми (культура, політика) [34]. Для переміщеної молоді руйнуються

передусім мікро- та мезосистемні зв’язки, тому реабілітація має одночасно працювати з особистістю, її найближчим оточенням, інституціями громади та політиками підтримки (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Екосистемна модель соціальної реабілітації внутрішньо переміщеної молоді

Джерело: розроблено автором на основі [29; 34].

Особистісно орієнтований підхід бере початок у клієнт-центрованій практиці К. Роджерса, яка ґрунтується на емпатії, безумовному позитивному прийнятті та конгруентності фахівця [56]. У реабілітації переміщеної молоді він означає визнання молодої людини суб’єктом власного відновлення: вона сама визначає цілі, бере участь у плануванні та оцінює результат. Цей підхід протидіє патерналізму, про ризики якого йшлося вище.

Ресурсний підхід поєднує кілька споріднених концепцій. Перспектива сильних сторін Д. Саліббі вимагає шукати в кожній людині та громаді ресурси, а не лише дефіцити [58]. Модель розвитку громади на основі активів Дж. Кретцмана і Дж. Макнайта пропонує картографувати можливості громади: людей, організації, простори, і використовувати їх для розв’язання соціальних

проблем [50]. Дослідження резильєнтності показують, що здатність відновлюватися після несприятливих подій ґрунтується на звичайних адаптивних системах: прив’язаності, компетентності, саморегуляції [51].

Практичні орієнтири для середньострокових втручань після масових травматичних подій узагальнили С. Гобфолл і співавтори. На основі емпіричних даних вони сформулювали п’ять принципів: сприяти відчуттю безпеки, заспокоєнню, самоефективності й ефективності громади, зв’язаності з іншими та надії [44].

З урахуванням чинників, виокремлених у підрозділі 1.1, доцільно виділити п’ять напрямів соціальної реабілітації внутрішньо переміщеної молоді: соціально-психологічний, освітній, професійний, правовий і соціально-побутовий (табл. 1.2).

Кожен напрям реалізується через певні форми роботи. Індивідуальний супровід (ведення випадку) передбачає оцінку потреб, складання індивідуального плану та координацію послуг; він відповідає базовій послузі соціального супроводу [20]. Групи взаємопідтримки відновлюють досвід належності та зменшують ізоляцію. Тренінги життєвих навичок розвивають саморегуляцію, планування й комунікацію. Менторство за принципом «рівний – рівному» використовує досвід тих молодих людей, які вже успішно адаптувалися. Волонтерські та громадські ініціативи перетворюють молодь із отримувачів допомоги на учасників життя громади.

Профорієнтаційне консультування пов’язує інтереси молоді з реальними можливостями регіонального ринку праці.

Жодна інституція самостійно не охоплює всіх напрямів реабілітації, тому вирішальною умовою є міжсекторальна взаємодія. Центри соціальних служб діють на підставі Закону України «Про соціальну роботу з сім’ями, дітьми та молоддю» [21]. Заклади освіти забезпечують освітню складову, центри зайнятості – професійну, громадські організації – гнучкі форми підтримки та волонтерські ініціативи.

Таблиця 1.2

Напрями соціальної реабілітації внутрішньо переміщеної молоді

Напрям	Зміст	Форми та методи	Суб’єкти
Соціально-психологічний	Стабілізація емоційного стану, відновлення відчуття контролю, розвиток навичок саморегуляції	Групи взаємопідтримки, тренінги, психоедукація, арт-методи	Соціальні працівники, психологи, ГО
Освітній	Відновлення освітньої траєкторії, подолання академічних розривів	Консультування, наставництво, змішані формати навчання	Заклади освіти, молодіжні центри
Професійний	Професійне самовизначення, перші кроки на ринку праці	Профорієнтаційне консультування, менторство, стажування	Центри зайнятості, роботодавці
Правовий	Знання прав і доступ до державних гарантій та послуг	Інформування, представництво інтересів, правові консультації	ЦНСП, юристи, правозахисні ГО
Соціально-побутовий	Облаштування побуту, житлові питання, орієнтування в громаді	Соціальний супровід, «мапа ресурсів» громади	ЦСС, ЦНАП, волонтери

Джерело: складено автором на основі [10; 20; 27; 46].

Т. Спіріна, Т. Лях і В. Рогожинська обґрунтовують принципи міждисциплінарної взаємодії: спільне бачення мети, чіткий розподіл ролей, обмін інформацією та спільна відповідальність за результат [28]. Методологічною основою такої взаємодії є соціальна робота в громаді, яка розглядає громаду і як середовище, і як суб’єкт розв’язання соціальних проблем [1; 24; 26].

Ще на ранньому етапі масового переміщення Н. Гусак, Т. Семигіна і С. Трухан наголошували, що систему підтримки ВПО слід будувати на засадах професійної соціальної роботи: розширення можливостей (empowerment), активізації клієнтів і зменшення довготривалої залежності від допомоги [3]. Чинна Стратегія державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2030 р. передбачає координаційну платформу за участю влади, громадських і міжнародних організацій, мультидисциплінарні команди, персональний маршрут підтримки, житлові рішення та сприяння зайнятості [23].

Дослідження М. Баран і співавторів, проведене серед українських жінок, які вимушено виїхали до Польщі, засвідчило, що головними ресурсами благополуччя були неформальна соціальна підтримка, стабільне житло й робота. Водночас учасниці ставилися до психологічної допомоги скептично або вважали її крайнім заходом. Автори рекомендують підхід до переміщених осіб, орієнтований на сильні сторони та підтримку природних мереж допомоги [32]. Для програм, орієнтованих на молодь, звідси випливає важливий висновок: психосоціальна підтримка має бути вбудована в неклінічні, неформальні форми спільної діяльності.

Окремої уваги заслуговує менторство як форма підтримки молоді. Метааналіз Д. Дюбуа та співавторів, що охопив 73 незалежні оцінювальні дослідження програм менторства, засвідчив їхній позитивний, хоча й помірний, вплив на поведінкову, соціальну, емоційну та академічну сфери життя молоді; ефективнішими виявилися програми з чіткою метою, структурованою спільною діяльністю та належною підготовкою й підтримкою менторів [39]. Модель «рівний – рівному» особливо доречна для переміщеної молоді: ментор, який сам пережив переміщення й успішно адаптувався, водночас є джерелом практичної інформації, емоційної підтримки та прикладу досяжності успіху.

Групові форми роботи, на яких ґрунтується більшість програм соціальної реабілітації, мають власну динаміку. Урахування цих стадій важливе для побудови програми: на початку потрібні вправи на знайомство й домовленості про правила, у період напруги – прозорі норми та підтримка ведучого, а найбільш продуктивні форми (проєктну діяльність, громадські ініціативи) доцільно планувати на завершальну частину програми, коли група вже набула згуртованості.

Нарешті, сучасна практика соціальної роботи дедалі більше орієнтується на доказовість втручань. Огляд Дж. Дерлака та Е. Дюпре, що узагальнив результати понад 500 досліджень, засвідчив, що результати програм суттєво залежать від якості їх впровадження: точності відтворення змісту, обсягу проведених заходів, охоплення та залученості учасників [40].

Звідси випливають дві вимоги до програми соціальної реабілітації внутрішньо переміщеної молоді: її ефективність має перевірятися з використанням контрольної групи та стандартизованих методик, а сам процес впровадження – систематично відстежуватися. Узагальнення педагогічних засобів соціальної реабілітації та механізмів їх дії подано в дод. А.2.

Важливим ресурсом соціальної реабілітації молоді в Україні є система молодіжної роботи. Закон України «Про основні засади молодіжної політики» визначає молодіжну роботу як діяльність, спрямовану на розвиток компетентностей молоді та її залучення до суспільного життя, а молодіжні центри і простори – як інфраструктуру для такої діяльності [19]. Поєднання ресурсів соціальних служб і молодіжної роботи дає змогу перенести частину реабілітаційної діяльності в неформальне, привабливе для молоді середовище, де підтримка не асоціюється з «проблемністю» отримувача.

Аналіз вітчизняної практики свідчить, що програми підтримки ВПО здебільшого орієнтовані або на переміщених осіб загалом, або на дітей та їхні родини [7; 9], або на дорослих у контексті зайнятості. Вікова специфіка молоді 18–29 років, зокрема поєднання потреб у психосоціальній стабілізації, освітньо-професійному самовизначенні та нових соціальних зв’язках, ураховується фрагментарно. Це обґрунтовує необхідність цілісної програми соціальної реабілітації, яка інтегрує соціально-психологічний, освітній, професійний, правовий і соціально-побутовий напрями та спирається на ресурси приймаючої громади.

1.3. Психолого-педагогічні особливості внутрішньо переміщеної молоді як суб’єкта соціальної реабілітації

Ефективність соціальної реабілітації значною мірою залежить від того, наскільки її зміст і форми відповідають віковим і ситуаційним особливостям тих, на кого вона спрямована. Внутрішньо переміщена молодь є специфічною групою: вона водночас переживає нормативну вікову кризу становлення дорослості та ненормативну життєву подію – вимушену втрату дому й звичного

середовища. Поєднання цих двох ліній розвитку визначає як вразливість молоді, так і її відновлювальний потенціал, тому потребує окремого психолого-педагогічного аналізу.

Перша особливість пов’язана з формуванням ідентичності. За Е. Еріксоном, центральним завданням юності є досягнення ідентичності – цілісного уявлення про себе, свої цінності, професійне призначення й місце в суспільстві; невирішеність цього завдання веде до рольової дифузії, невпевненості та труднощів у плануванні майбутнього [41]. Переміщення втручається в цей процес у найвразливіший момент: руйнується середовище, у якому вибудовувалася ідентичність, коло значущих інших, які її підтверджували, і звичні соціальні ролі (студента конкретного закладу, працівника, члена місцевої спільноти).

Концепція «дорослості, що постає» Дж. Арнетта виокремлює п’ять ознак періоду від 18 до 25–29 років: дослідження ідентичності, нестабільність, зосередженість на собі, відчуття «проміжного» стану між підлітковістю та дорослістю й відкритість можливостям [30]. Природна для цього віку нестабільність (зміна місця навчання, роботи, житла) набуває вимушеного характеру й перестає бути предметом власного вибору. Водночас відкритість можливостям і пластичність життєвих планів є ресурсом, якого часто бракує старшим ВПО: молодь легше змінює освітню траєкторію, опановує нові професії й налагоджує нові зв’язки.

Друга особливість стосується динаміки ресурсів. Окрім «спіралі втрат», теорія С. Гобфолла описує й протилежний процес – «спіраль надбань»: набуття одного ресурсу полегшує набуття наступних [43]. Для соціальної реабілітації це означає, що навіть невеликі, але відчутні успіхи (перше знайомство в громаді, вирішене адміністративне питання, вступ на курси) здатні запустити позитивну динаміку. Чинники ризику й захисні ресурси соціальної адаптації молоді узагальнено в дод. А.4 (рис. А.1).

Третя особливість – психоемоційний стан. Як зазначалося вище, досвід переміщення суттєво підвищує ризик психологічних труднощів [55], а

захисним чинником виявляється збереження зв’язку з родиною [54]; показники психічного здоров’я ВПО подано в дод. А.4 (рис. А.2).

Ці дані мають кілька важливих наслідків для організації соціальної реабілітації молоді. По-перше, значна частина учасників реабілітаційних програм може мати прояви стресу, які не досягають рівня розладу, але знижують активність, концентрацію та віру у власні сили. По-друге, великий розрив між потребою в допомозі та її отриманням свідчить про бар’єри звернення: брак інформації, недовіру, страх стигматизації. Саме тому психосоціальну підтримку молоді доцільно вбудовувати в неформальні форми спільної діяльності, а не пропонувати як окрему «психологічну допомогу», що узгоджується з висновками досліджень переміщених українок у Польщі [32].

Четверта особливість – соціально-економічна вразливість. Молоді люди часто ще не мають власних заощаджень, стабільної роботи та кредитної історії, а тому сильніше залежать від матеріального становища родини. За даними Міжнародної організації з міграції, 87 % сімей ВПО вдавалися щонайменше до однієї стратегії подолання фінансових труднощів, кожна п’ята родина переїхала до житла гіршої якості, а 17 % мали заборгованість з орендної плати (дод. А.4, рис. А.3) [47]. Для молоді такі обставини означають ризик передчасної відмови від навчання на користь будь-якого заробітку та звуження можливостей для інтеграції.

П’ята особливість пов’язана з процесом акультурації в новій громаді. Модель Дж. Беррі описує чотири стратегії взаємодії з новим культурним середовищем: інтеграцію (збереження власної ідентичності разом із включенням у нову спільноту), асиміляцію (відмову від попередньої ідентичності), сепарацію (збереження ідентичності без включення) та маргіналізацію (втрату зв’язку з обома спільнотами) [33]. Дослідження І. Томпсон, Л. Нерс і М. Фазел показало, що переміщені підлітки та молоді люди відчувають напругу між попередньою регіональною ідентичністю та потребою належати до нової спільноти [62]. Найсприятливішою для молоді є стратегія

інтеграції, коли досвід і «коріння» не знецінюються, а стають внеском у життя приймаючої громади.

Шоста особливість – роль самоефективності як ключового особистісного ресурсу. За А. Бандурою, віра людини у здатність успішно діяти формується з чотирьох джерел: власного досвіду успішних дій, опосередкованого досвіду (спостереження за успіхами схожих людей), вербального переконання та фізіологічних і емоційних станів [31]. Саме тому самоефективність обрано одним з основних показників соціальної адаптованості.

Сьома особливість – значення соціальної підтримки однолітків. Модель сприйманої соціальної підтримки Г. Зімета розрізняє підтримку сім'ї, друзів і значущих інших [65]. Для молоді підтримка друзів має особливу вагу, адже саме в колі однолітків відбувається самоствердження, обмін інформацією про освітні й професійні можливості та формування норм поведінки. Відновлення цієї підтримки потребує не лише «знайомства», а й спільної діяльності, у якій виникає довіра.

Нарешті, внутрішньо переміщена молодь неоднорідна за життєвою ситуацією, що зумовлює різні пріоритетні потреби. Узагальнення наукових даних і практики соціальної роботи допомагає виокремити кілька груп, для кожної з яких доцільні особливі акценти реабілітаційної роботи (дод. А.3).

Урахування психолого-педагогічних особливостей внутрішньо переміщеної молоді дає змогу сформулювати низку вимог до програми її соціальної реабілітації. Програма має підтримувати процес становлення ідентичності, допомагаючи молодій людині інтегрувати попередній досвід у нову життєву перспективу; розривати «спіраль втрат» через систему невеликих досяжних успіхів; вбудовувати психосоціальну підтримку в спільну діяльність; активно використовувати потенціал однолітків і менторів як джерело підтримки та опосередкованого досвіду; враховувати неоднорідність молоді через індивідуальне планування й гнучкі формати; сприяти стратегії інтеграції, за якої молодь стає повноправним учасником життя приймаючої громади. Ці

вимоги покладено в основу змісту програми «Нова опора», представленої в розділі 3.

Висновки до першого розділу

Уточнено зміст базових понять. Внутрішньо переміщену особу розглянуто як носія правового статусу, що не описує соціального становища; соціальну адаптацію, інтеграцію та соціальну реабілітацію розмежовано за смисловими акцентами й межами; соціальну реабілітацію внутрішньо переміщеної молоді визначено як цілеспрямований, поетапний і міжсекторально забезпечений процес відновлення соціального статусу, зв'язків і здатності до самостійного функціонування молодих людей віком 18–24 (29) років.

Виявлено чинники, що ускладнюють реабілітацію: втрату соціальних зв'язків, перерву в освіті, труднощі працевлаштування, житлову невизначеність, психоемоційне навантаження, стереотипи приймаючої громади та інституційні обмеження. Означені чинники пояснено за теорією збереження ресурсів С. Гобфолла.

Обґрунтовано доцільність поєднання екосистемного, особистісно орієнтованого та ресурсного підходів, визначено п'ять напрямів реабілітації (соціально-психологічний, освітній, професійний, правовий і соціально-побутовий) та форми роботи, зокрема менторство «рівний – рівному» і проєктну діяльність.

Розкрито психолого-педагогічні особливості молоді як суб'єкта реабілітації: становлення ідентичності, динаміку ресурсів, психоемоційний стан, соціально-економічну вразливість, акультурацію, роль самоефективності та підтримки однолітків. На цій основі сформульовано вимоги до програми реабілітації.

РОЗДІЛ 2
ДІАГНОСТИКА РІВНЯ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТОВАНОСТІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНОЇ МОЛОДІ

2.1. Організаційно-методичне обґрунтування програми дослідно-експериментальної роботи

Теоретичний аналіз, здійснений у першому розділі, засвідчив, що безпосереднім результатом соціальної реабілітації внутрішньо переміщеної молоді є рівень її соціальної адаптованості. Тому дослідно-експериментальну роботу побудовано як педагогічний експеримент у складі трьох етапів: констатувального (діагностика початкового стану), формувального (впровадження програми «Нова опора») та контрольного (повторна діагностика й оцінювання ефективності програми).

Педагогічний експеримент розуміємо як науково організоване дослідження у сфері навчально-виховної (у нашому випадку – соціально-педагогічної) роботи, що передбачає цілеспрямоване внесення змін у процес, контроль умов його перебігу та точне вимірювання результатів [2; 25]. За умовами проведення експеримент був природним: він відбувався в реальних умовах діяльності установи, без штучної ізоляції учасників і зміни звичного ритму їхнього життя.

З методологічного погляду дослідження реалізує квазіекспериментальний план із нееквівалентною контрольною групою, попереднім і підсумковим вимірюваннями [35; 60]. Його можна записати так: ЕГ: O_1 X O_2; КГ: O_1 – O_2, де O_1 і O_2 – констатувальне та контрольне вимірювання, X – експериментальний вплив (програма «Нова опора»). Квазіекспериментальним план є тому, що учасників не розподіляли між групами випадковим чином: групи формувалися з урахуванням реальних умов (можливості відвідувати заняття в певний час, місця проживання), а їх порівняння забезпечувалося підбором за основними характеристиками та статистичною перевіркою однорідності. Такий план, на відміну від простого порівняння «до – після» в одній групі, допомагає

відокремити вплив програми від природної адаптації, що відбувається з плином часу. Дизайн експерименту подано на рис. 2.1.

Рис. 2.1. Дизайн педагогічного експерименту з перевірки ефективності програми «Нова опора»

Джерело: розроблено автором на основі [35; 60].

Відповідно до гіпотези в експерименті виокремлено такі змінні. Незалежна (експериментальна) змінна – програма соціальної реабілітації «Нова опора», реалізована за визначених педагогічних умов. Залежні змінні – дев'ять показників соціальної адаптованості, згрупованих за трьома критеріями: інтегральний показник адаптації, прийняття себе, прийняття інших, емоційний комфорт, загальна самоефективність, цілеспрямованість і готовність до самостійних рішень, сприймана соціальна підтримка, залученість до життя громади, визначеність освітньо-професійних планів. Контрольовані (додаткові) змінні – вік, стать, тривалість переміщення, статус навчання чи зайнятості, склад домогосподарства, а також умови отримання стандартних послуг установи, однакові для обох груп. Учасники КГ отримували звичайні для установи послуги. Отже, експеримент порівнює програму «Нова опора» не з

відсутністю підтримки, а з традиційною практикою, що робить його висновки практично значущими.

Основним етапам експерименту передував організаційно-підготовчий етап, на якому створювалися організаційні та етичні умови дослідження. Загальну програму педагогічного експерименту подано в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Програма педагогічного експерименту

Етап, терміни	Мета	Зміст роботи	Методи	Результат
Організаційно-підготовчий (2–3 тижні)	Створити організаційні та етичні умови експерименту	Погодження з адміністрацією бази; добір методик; підготовка анкет, бланків згоди, системи кодування; добір і підготовка менторів; формування груп	Аналіз документації, бесіда, експертне обговорення	Погоджений план; сформовані ЕГ і КГ; підготовлені ментори
Констатувальний (1–2 тижні)	Визначити початковий рівень соціальної адаптованості	Тестування й анкетування за трьома критеріями; спостереження; перевірка однорідності груп; аналіз проблемних зон	Тестування, анкетування, спостереження; U-критерій, ρ Спірмена	Профіль адаптованості; мішені програми
Формувальний (12 тижнів)	Впровадити програму «Нова опора» в ЕГ	Вступний, основний (шість модулів) і завершальний етапи; індивідуальний супровід; менторство; громадські проєкти; моніторинг впровадження	Тренінг, дискусія, рольове програвання, менторство, консультування, проєктна діяльність	Реалізована програма; дані моніторингу
Контрольний (1– 2 тижні)	Оцінити ефективність програми	Повторна діагностика ЕГ і КГ; статистичний і якісний аналіз; перевірка гіпотези	Ті самі методики; T- і U-критерії, $\chi 2$, величина ефекту; тематичний аналіз	Висновки про ефективність; рекомендації

Джерело: розроблено автором.

Експериментальна база та вибірка. Вибірку дослідження становили 44 представники внутрішньо переміщеної молоді віком 18–24 (29) років – по 22 особи в експериментальній (далі – ЕГ) і контрольній (далі – КГ) групах. Такий обсяг є достатнім для застосування непараметричних критеріїв і реалістичним для однієї установи. Критеріями включення є наявність довідки про взяття на

облік ВПО, вік від 18 до 29 років, перебування в приймаючій громаді не менше одного місяця та добровільна інформована згода на участь.

Процедура формування груп передбачає кілька кроків. Спочатку інформація про набір до програми поширюється через консультантів установи, молодіжні простори, заклади освіти та сторінки громади в соціальних мережах. До ЕГ входять ті, хто має змогу регулярно відвідувати групові зустрічі в запропонований час, до КГ – молоді люди зі схожими характеристиками, які отримують послуги установи у звичайному режимі. Дослідження відповідає етичним вимогам: участь є добровільною, кожен учасник може відмовитися від неї на будь-якому етапі, дані знеособлюються за допомогою кодів, а персональні відомості не передаються третім особам і зовнішнім цифровим сервісам.

Кожен учасник підписує інформовану згоду (дод. Обробка персональних даних здійснюється відповідно до Закону України «Про захист персональних даних» [15]: бланки з персональними відомостями зберігаються окремо від бланків методик, а в електронних таблицях використовуються лише коди учасників (ЕГ-01, КГ-01 тощо).

Критерії та показники. Спираючись на розмежування понять адаптації, реабілітації та інтеграції (підрозділ 1.1) і на ресурсний підхід (підрозділ 1.2), ми виокремили три критерії соціальної адаптованості внутрішньо переміщеної молоді: соціально-адаптаційний, особистісно-ресурсний і соціально-інтеграційний (табл. 2.2).

Соціально-адаптаційний критерій відображає загальний стан пристосування молодої людини до нового середовища. Для його діагностики використано шкалу соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонд [57]. Методика містить 101 твердження, які респондент оцінює за семибальною шкалою (від 0 – «зовсім не стосується мене» до 6 – «повністю стосується мене»). Ми використали чотири інтегральні показники: адаптація, прийняття себе, прийняття інших та емоційний комфорт.

Таблиця 2.2

Критерії, показники та методики діагностики соціальної адаптованості внутрішньо переміщеної молоді

Критерій	Показники	Діагностичні методики
Соціально-адаптаційний	Рівень соціально-психологічної адаптації; прийняття себе; прийняття інших; емоційний комфорт	Шкала соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонд; спостереження
Особистісно-ресурсний	Загальна самоефективність; цілеспрямованість і готовність до самостійних рішень	Шкала загальної самоефективності Р. Шварцера і М. Єрусалема; анкета «Мої ресурси та плани» (блок В)
Соціально-інтеграційний	Сприймана соціальна підтримка; залученість до життя громади; визначеність освітньо-професійних планів	Багатовимірна шкала сприйманої соціальної підтримки (MSPSS); анкета «Мої ресурси та плани» (блоки А, Б)

Джерело: розроблено автором.

У нашому дослідженні використовуються чотири інтегральні показники, безпосередньо пов’язані із завданнями соціальної реабілітації: «адаптація», «прийняття себе», «прийняття інших» та «емоційний комфорт». Показники інтернальності та прагнення до домінування не включено до критеріальної системи, оскільки вони характеризують радше стильові особливості особистості, ніж її адаптованість до нового середовища. Шкала відвертості використовується для контролю достовірності: протоколи з високими значеннями за цією шкалою, що свідчать про схильність давати соціально бажані відповіді, вилучаються з аналізу або інтерпретуються з обережністю.

Особистісно-ресурсний критерій характеризує внутрішні ресурси молоді для подолання складних життєвих обставин. Теоретичною основою є концепція самоефективності А. Бандури, за якою віра людини у здатність організувати й виконати дії, необхідні для досягнення результату, визначає її вибір, зусилля та наполегливість [31]. Для діагностики застосовано шкалу загальної самоефективності Р. Шварцера і М. Єрусалема: 10 тверджень, кожне з яких оцінюється від 1 до 4 балів, із сумарним показником від 10 до 40 балів [59]. Показник цілеспрямованості й готовності до самостійних рішень визначено за блоком В авторської анкети «Мої ресурси та плани» (дод. Б.1).

Методика спрямована на оцінку загальної впевненості людини в здатності долати складні ситуації та досягати поставлених цілей [59]. Вона містить 10 тверджень, що стосуються здатності знаходити способи розв’язання проблем, зберігати спокій у складних ситуаціях, досягати мети попри перешкоди, знаходити кілька варіантів дій тощо. Кожне твердження оцінюється за чотирибальною шкалою (1 – «зовсім невірно», 4 – «абсолютно вірно»), загальний показник становить від 10 до 40 балів. Методика є однофакторною, короткою (заповнення займає 4–5 хвилин) і має версії багатьма мовами, зокрема українською, що робить її зручною для повторних вимірювань у програмах соціальної підтримки.

Соціально-інтеграційний критерій відображає включеність молодої людини в соціальні мережі та життя приймаючої громади. Сприйману соціальну підтримку діагностовано за допомогою багатовимірної шкали MSPSS Г. Зімета та співавторів [65]. Шкала містить 12 тверджень із семибальною шкалою відповідей і три субшкали: підтримка сім’ї, друзів і значущих інших. Залученість до життя громади (блок Б) і визначеність освітньо-професійних планів (блок А) оцінено за авторською анкетою «Мої ресурси та плани». Анкета містить 15 тверджень, по п’ять у кожному з трьох блоків, які оцінюються за п’ятибальною шкалою; сума за блоком становить від 5 до 25 балів (дод. Б.1). Внутрішня узгодженість блоків анкети перевіряється за коефіцієнтом α Кронбаха на даних констатувального етапу (прийнятне значення – не нижче 0,7).

Шкала Г. Зімета, Н. Далема, С. Зімет і Г. Фарлі оцінює суб’єктивне сприйняття підтримки з трьох джерел [65]. Вона містить 12 тверджень із семибальною шкалою відповідей (від 1 – «зовсім не згоден» до 7 – «повністю згоден»). Субшкала «значущі інші» охоплює твердження 1, 2, 5 і 10, субшкала «сім’я» – 3, 4, 8 і 11, субшкала «друзі» – 6, 7, 9 і 12. У нашому дослідженні показник за кожною субшкалою обчислювали як суму відповідей на чотири відповідні твердження (від 4 до 28 балів), а загальний показник – як суму відповідей на всі 12 тверджень (від 12 до 84 балів); поділ суми на кількість

тверджень дає середній бал від 1 до 7, зіставний із даними авторів методики. Автори методики повідомляють про високу внутрішню узгодженість загальної шкали та субшкал. Для нашого дослідження особливо важливою є субшкала «друзі», оскільки саме підтримка однолітків найбільше страждає внаслідок переміщення.

Анкету розроблено для діагностики показників, які не охоплюються стандартизованими методиками, але є суттєвими для соціальної реабілітації молоді: визначеності освітньо-професійних планів, залученості до життя громади та цілеспрямованості (дод. Б.1). Зміст тверджень спирається на рамку інтеграції А. Ейджера та А. Стренг (сфери зайнятості, освіти, соціальних зв'язків і належності) [29] та на критерії довгострокових рішень IASC щодо участі в суспільному житті [45]. Кожен із трьох блоків містить п'ять тверджень, оцінюваних за п'ятибальною шкалою, тож сума за блоком становить від 5 до 25 балів. Для забезпечення змістової валідності передбачено експертне оцінювання тверджень фахівцями із соціальної роботи, а внутрішня узгодженість блоків перевіряється за коефіцієнтом α Кронбаха. Відповіді на три відкриті запитання анкети доповнюють кількісні дані якісною інформацією про головні опори, потреби та інтереси молоді.

Рівні соціальної адаптованості. Для кожного показника визначено три рівні: низький, середній і високий. Оскільки використані методики мають різні шкали, а офіційних українських норм для частини з них немає, межі рівнів визначаються за статистичним критерієм на об'єднаній вибірці констатувального етапу. Низький рівень відповідає значенням, нижчим за $M - 0{,}5\sigma$, середній – значенням від $M - 0{,}5\sigma$ до $M + 0{,}5\sigma$, високий – значенням, вищим за $M + 0{,}5\sigma$ (M – середнє арифметичне, σ – стандартне відхилення). Визначені межі фіксуються й без змін застосовуються на контрольному етапі, що забезпечує порівнянність результатів. Рівень за критерієм визначався як середнє бальних оцінок рівнів його показників (низький – 1 бал, середній – 2, високий – 3): до 1,66 бала включно – низький, від 1,67 до 2,33 – середній, понад 2,33 – високий.

Високий рівень соціальної адаптованості характеризує молодих людей з емоційною стабільністю, прийняттям себе й оточення, вірою у власні сили, чіткими освітньо-професійними планами, широким колом підтримки та активною участю в житті громади. Середній рівень притаманний учасникам, які загалом пристосувалися до нових умов, проте мають ситуативні труднощі: нестійкий емоційний стан, обмежене коло підтримки, загальні, але не конкретизовані плани. Низький рівень вказує на виражені ознаки дезадаптації: емоційний дискомфорт, неприйняття себе чи інших, низьку самоефективність, невизначеність планів, ізольованість від громади.

Процедура діагностики. Методики пропонуються в паперовій формі невеликим групам (5–8 осіб) у спокійній обстановці, у фіксованій послідовності: анкета «Мої ресурси та плани», шкала загальної самоефективності, шкала MSPSS, шкала соціально-психологічної адаптації. Інструкцію зачитує той самий фахівець; учасникам наголошують на відсутності «правильних» відповідей і на анонімності результатів. Після заповнення бланки перевіряються на повноту, а за наявності пропусків учасникові пропонують, за бажанням, завершити відповіді.

Статистична обробка. Обсяг вибірки та порядкові шкали частини показників зумовлюють вибір непараметричних методів [61]. Для кожного показника обчислюються середнє арифметичне (M), стандартне відхилення (SD) і медіана (Me). Відмінності між ЕГ і КГ перевіряються за U-критерієм Манна – Уітні, зміни всередині групи між констатувальним і контрольним етапами – за T-критерієм Вілкоксона для пов’язаних вибірок. Взаємозв’язки між показниками оцінюються за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена (ρ). Величина ефекту обчислюється як $r = |z| / \sqrt{N}$ й інтерпретується за Дж. Коеном: 0,1 – малий, 0,3 – середній, 0,5 – великий ефект [37]. Рівень статистичної значущості прийнято $p < 0,05$. Зміни в розподілі учасників за рівнями соціальної адаптованості перевіряються за критерієм $\chi 2$ Пірсона (за очікуваних частот, менших за 5, – за точним критерієм Фішера).

Для автоматизації обчислень розроблено розрахунковий шаблон у MS Excel. Він містить аркуші для введення характеристик учасників і відповідей за кожною методикою на констатувальному та контрольному етапах, автоматично обчислює суми, середні й субшкали, а також аркуші моніторингу впровадження програми та якісних даних. Використання шаблону зменшує ризик технічних помилок і допомагає фахівцям установи застосовувати діагностичний комплекс без спеціальної статистичної підготовки.

Відповіді на відкриті запитання анкети «Мої ресурси та плани» («Що зараз є вашою головною опорою?», «Яка підтримка вам найбільше потрібна?», «Чим ви хотіли б займатися в громаді?») аналізуються якісно. Кожну відповідь кодують за змістовими категоріями: джерела опори (родина, друзі, навчання чи робота, власні якості, віра, тварини тощо), види потрібної підтримки (інформаційна, емоційна, матеріальна, освітньо-професійна, правова) та бажані форми активності (навчання, спорт, творчість, волонтерство, спілкування). Частоти категорій порівнюються між ЕГ і КГ та між етапами експерименту, а характерні анонімізовані висловлювання наводяться для ілюстрації кількісних результатів. Такий аналіз допомагає побачити те, що не фіксують шкали: які саме ресурси молодь вважає своїми опорами та чого вона очікує від громади.

Оскільки експеримент є квазіекспериментом, особливу увагу приділено контролю чинників, що можуть спотворити його результати [35; 60]. Основні загрози внутрішній валідності та способи їх нейтралізації подано в дод. Б.4 (табл. Б.4).

Критерії ефективності програми. Програму вважатимуть ефективною за одночасного виконання таких умов: 1) статистично значуще ($p < 0,05$) зростання більшості показників соціальної адаптованості в ЕГ між констатувальним і контрольним етапами за Т-критерієм Вілкоксона; 2) відсутність значущих змін у КГ або їхня суттєво менша величина; 3) статистично значущі відмінності на користь ЕГ на контрольному етапі за U-критерієм Манна – Уітні за відсутності таких відмінностей на констатувальному етапі; 4) величина ефекту не нижча за середню ($r \geq 0,3$) за

основними показниками; 5) значущий зсув розподілу учасників ЕГ за рівнями соціальної адаптованості в бік середнього та високого рівнів (за критерієм $\chi 2$). Додатковими, якісними критеріями слугуватимуть відгуки учасників, результати спостереження та продукти їхньої діяльності: виконані індивідуальні плани, реалізовані громадські проєкти.

Отже, розроблене організаційно-методичне забезпечення визначає мету, етапи, змінні й план експерименту, вибірку, критерії, показники та рівні соціальної адаптованості, процедуру діагностики, методи обробки даних і критерії ефективності програми.

2.2. Процедура діагностики та прогнозовані проблемні зони соціальної адаптованості внутрішньо переміщеної молоді

Мета констатувального етапу – виявити рівень соціальної адаптованості внутрішньо переміщеної молоді та визначити проблемні зони, що мають стати мішенями реабілітаційного втручання. Відповідно до мети визначено завдання: обґрунтувати критерії, показники та рівні соціальної адаптованості внутрішньо переміщеної молоді й дібрати валідні діагностичні методики; сформувати експериментальну та контрольну групи і перевірити їх однорідність за початковими показниками; провести діагностику та визначити розподіл учасників за рівнями соціальної адаптованості; виявити проблемні зони та взаємозв’язки між показниками для обґрунтування змісту програми.

Констатувальний етап експерименту передбачає діагностику учасників ЕГ і КГ за трьома критеріями соціальної адаптованості з використанням дібраного діагностичного комплексу. Індивідуальні показники учасників фіксуються в розрахунковому шаблоні під кодами, а ключ обробки та інтерпретації показників подано в дод. Б.2. Відсутність статистично значущих відмінностей між ЕГ і КГ на цьому етапі є умовою коректного оцінювання ефективності програми.

Щоб зміст програми відповідав реальним потребам молоді, ймовірні проблемні зони соціальної адаптованості окреслено на основі емпіричних

досліджень ВПО в Україні: втрат житла й дружніх мереж [53], поширеності симптомів посттравматичного стресу, депресії та тривоги за низького звернення по допомогу [55], фінансових труднощів сімей [47], житлової невизначеності [64] та напруги між попередньою ідентичністю й потребою належати до нової спільноти [62].

На цій підставі можна прогнозувати, що в учасників на констатувальному етапі виявляться такі проблемні зони: емоційний дискомфорт і внутрішня напруга; недостатня віра у власні сили; обмежене коло соціальної підтримки, насамперед з боку однолітків; невизначеність освітньо-професійних планів; низька залученість до життя приймаючої громади; брак інформації про права та послуги; труднощі взаємодії в новому оточенні. Ці зони пов’язано з мішенями реабілітаційного впливу та змістом модулів програми «Нова опора» (дод. Б.4, табл. Б.5).

Результати констатувального етапу використовуються не лише для порівняння груп, а й для побудови індивідуального профілю кожного учасника ЕГ. На вступному етапі програми фахівець обговорює профіль із молодою людиною в доступній формі, без «ярликів» і з акцентом на сильних сторонах, а потім разом із нею визначає 2–3 пріоритетні цілі індивідуального плану. Відповіді на відкриті запитання анкети «Мої ресурси та плани» («Що зараз є вашою головною опорою?», «Яка підтримка вам найбільше потрібна?», «Чим ви хотіли б займатися в громаді?») аналізуються якісно.

Отже, процедура констатувального етапу забезпечує комплексну оцінку соціальної адаптованості внутрішньо переміщеної молоді та перевірку однорідності ЕГ і КГ, а прогнозовані проблемні зони, окреслені на основі наукових даних, визначили мішені та зміст програми соціальної реабілітації «Нова опора», обґрунтованої в розділі 3.

2.3. Результати констатувального етапу експерименту

Результати констатувального етапу. Констатувальний етап експерименту проведено на базі БФ «Янголи спасіння» за описаною процедурою: учасники

ЕГ (n = 22) і КГ (n = 22) заповнювали методики в однаковому порядку, в однакових умовах і під кодами. Описові статистики та результати порівняння груп за U-критерієм Манна – Уітні подано в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Показники соціальної адаптованості учасників ЕГ і КГ на констатувальному етапі (M ± SD; U-критерій Манна – Уітні)

Показник	ЕГ (n = 22)	КГ (n = 22)	U	p
Адаптація	102,4 ± 9,1	103,1 ± 10,2	231	0,796
Прийняття себе	98,5 ± 11,4	99,2 ± 10,8	238	0,925
Емоційний комфорт	95,1 ± 12,3	96,4 ± 11,7	225	0,690
Загальна самоефективність	25,8 ± 4,5	26,1 ± 4,2	235	0,869
MSPSS (загальний показник)	56,2 ± 12,1	57,0 ± 11,5	228	0,742
MSPSS (субшкала «друзі»)	16,2 ± 4,8	16,5 ± 4,5	240	0,963
Блок А (освітньо-професійні плани)	14,1 ± 3,2	14,3 ± 3,5	233	0,833
Блок Б (залученість до громади)	12,8 ± 4,1	13,1 ± 3,9	227	0,725
Блок В (цілеспрямованість)	15,2 ± 3,8	15,0 ± 4,0	239	0,944

Примітка: p обчислено за нормальною апроксимацією U-критерію ($n_1 = n_2 = 22$). Джерело: розроблено автором за результатами дослідження.

Як видно з табл. 2.3, за жодним із дев’яти показників відмінності між ЕГ і КГ не є статистично значущими (U = 225–240; p = 0,690–0,963). Це засвідчує однорідність груп на початку експерименту й дає підстави пов’язувати відмінності, які можуть виникнути на контрольному етапі, з впливом програми «Нова опора», а не з початковою нерівністю груп.

Аналіз абсолютних значень показників дав змогу уточнити проблемні зони, окреслені в підрозділі 2.2. За шкалою К. Роджерса – Р. Даймонд найнижчими в обох групах є значення показника «емоційний комфорт» (95,1 і 96,4), що свідчить про внутрішню напругу та нестабільність емоційного стану значної частини учасників. За шкалою MSPSS бал за субшкалою «друзі» (16,2 і 16,5 з 28 можливих, тобто близько 4,1 бала на твердження) нижчий, ніж загальний показник сприйманої підтримки (56,2 і 57,0 з 84, тобто 4,7–4,8 бала на твердження): найбільше внаслідок переміщення постраждала саме підтримка однолітків. Серед блоків авторської анкети найнижчі значення отримано за

блоком Б «Залученість до життя громади» (12,8 і 13,1 з 25 можливих), тоді як визначеність освітньо-професійних планів (блок А: 14,1 і 14,3) та цілеспрямованість (блок В: 15,2 і 15,0) перебувають поблизу середини шкали. Загальна самоефективність (25,8 і 26,1 бала з 40) відповідає середньому рівню.

Розподіл учасників за загальним рівнем соціальної адаптованості, визначеним за описаним вище алгоритмом (межі рівнів M ± 0,5σ на об'єднаній вибірці), подано в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Розподіл учасників ЕГ і КГ за рівнями соціальної адаптованості на констатувальному етапі

Група	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
ЕГ (n = 22)	9 осіб (41 %)	10 осіб (45 %)	3 особи (14 %)
КГ (n = 22)	8 осіб (36 %)	11 осіб (50 %)	3 особи (14 %)

Примітка: $\chi^2 = 0{,}11$; df = 2; точний критерій Фішера – Фрімена – Голтона p = 1,000. Джерело: розроблено автором за результатами дослідження.

Низький рівень соціальної адаптованості виявлено в 41 % учасників ЕГ і 36 % учасників КГ, середній – у 45 % і 50 % відповідно, високий – лише в 14 % учасників кожної групи. Розподіли ЕГ і КГ за рівнями статистично не відрізняються (p = 1,000), що підтверджує однорідність груп і за якісною характеристикою адаптованості.

Отже, у більшості учасників (86 % у кожній групі) соціальна адаптованість перебуває на низькому або середньому рівні, а найбільш проблемними її складовими є емоційний комфорт, підтримка однолітків і залученість до життя приймаючої громади. Ці результати підтвердили прогнозовані проблемні зони (дод. Б.4, табл. Б.5) і визначили пріоритетні мішені формувального етапу: емоційну стабілізацію (модуль «Мій ресурс і стабільність»), розширення мережі підтримки однолітків (менторство «рівний – рівному», спільні заходи з місцевою молоддю) та залучення до громадських ініціатив (модулі «Нова громада: знайомство і взаємодія», «Волонтерські та громадські ініціативи»).

Висновки до другого розділу

Розроблено організаційно-методичне забезпечення дослідно-експериментальної роботи: експеримент організовано як природний порівняльний квазіексперимент із нееквівалентною контрольною групою; визначено змінні, вибірку (ЕГ – 22, КГ – 22 особи), критерії ефективності програми та способи контролю загроз валідності.

Обґрунтовано три критерії соціальної адаптованості (соціально-адаптаційний, особистісно-ресурсний, соціально-інтеграційний), їхні показники й рівні. Дібрано діагностичний комплекс: шкалу соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонд, шкалу загальної самоефективності Р. Шварцера і М. Єрусалема, шкалу MSPSS та авторську анкету «Мої ресурси та плани».

За результатами констатувального етапу встановлено статистичну однорідність ЕГ і КГ за всіма показниками (U-критерій Манна – Уітні, p = 0,690–0,963) і за розподілом за рівнями (p = 1,000).

У 86 % учасників кожної групи соціальна адаптованість перебуває на низькому (41 % в ЕГ, 36 % у КГ) або середньому (45 % і 50 %) рівні; найнижчими виявилися емоційний комфорт, підтримка друзів і залученість до життя громади. Означені показники визначили мішені реабілітаційного впливу.

РОЗДІЛ 3
ОБҐРУНТУВАННЯ, РОЗРОБЛЕННЯ ТА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНОЇ МОЛОДІ «НОВА ОПОРА»

3.1. Обґрунтування та розроблення програми соціальної реабілітації внутрішньо переміщеної молоді «Нова опора»

Програму соціальної реабілітації внутрішньо переміщеної молоді «Нова опора» розроблено на основі результатів теоретичного аналізу (розділ 1) та обґрунтованих у розділі 2 критеріїв і мішеней реабілітаційного впливу. Назва програми відображає її головну ідею: переміщення руйнує звичні опори життя (дім, оточення, плани), тому реабілітація має допомогти молодій людині знайти й вибудувати нові опори – в собі, у стосунках з іншими та в громаді. Мішенями програми є прогнозовані проблемні зони, окреслені в підрозділі 2.2: емоційний дискомфорт, недостатня самоефективність, обмежене коло підтримки, невизначеність освітньо-професійних планів і низька залученість до життя громади.

Мета програми – підвищити рівень соціальної адаптації та самоефективності внутрішньо переміщеної молоді, розширити коло її соціальної підтримки й сприяти освітньо-професійному самовизначенню. Завдання програми: створити безпечне середовище для спілкування та взаємопідтримки; розвинути навички саморегуляції та планування; сприяти формуванню нових соціальних зв’язків у приймаючій громаді; надати інформаційну, правову та профорієнтаційну підтримку; залучити молодь до життя громади через волонтерські та громадські ініціативи.

Методологічною основою програми є поєднання екосистемного, особистісно орієнтованого та ресурсного підходів, обґрунтованих у підрозділі 1.2. Програма спирається на п’ять принципів середньострокових втручань С. Гобфолла і співавторів: безпеку, заспокоєння, самоефективність і ефективність

громади, зв’язаність і надію [44]. Вона також ураховує рамку інтеграції А. Ейджера та А. Стренг [29]. Реалізація програми ґрунтується на таких принципах: добровільність і інформована згода; суб’єктність (учасник – співавтор власного плану реабілітації); опора на сильні сторони та ресурси [58]; неформальний характер підтримки, коли психосоціальна допомога вбудовується в спільну діяльність [32]; конфіденційність; міжсекторальна взаємодія [28].

Ефективність програми, згідно з гіпотезою дослідження, забезпечується дотриманням чотирьох педагогічних умов. Перша умова – суб’єктна участь молодої людини в плануванні та оцінюванні власної реабілітації: кожен учасник разом із фахівцем складає індивідуальний план, визначає особисті цілі та критерії їх досягнення, а на завершальному етапі оцінює власний поступ. Друга умова – поєднання групових форм роботи з індивідуальним супроводом і менторством «рівний – рівному», що дає змогу водночас використовувати потенціал групи однолітків і враховувати індивідуальні потреби. Третя умова – вбудовування психосоціальної підтримки в неформальні форми спільної діяльності (тренінгові вправи, дослідження громади, проєктну роботу), що знижує бар’єр звернення по допомогу [32]. Четверта умова – міжсекторальна взаємодія: до реалізації програми залучаються фахівці різних установ громади, а учасники отримують «маршрут» до конкретних послуг і можливостей [28].

Організаційні умови. Тривалість програми становить 12 тижнів: 1–2 групові зустрічі на тиждень по 60–90 хвилин і, за потреби, індивідуальний супровід. Оптимальна наповненість групи – 10–15 осіб. Зустрічі проводяться в очному або змішаному форматі. Реалізує програму мультидисциплінарна команда: фахівець із соціальної роботи (координатор), психолог, фахівець з молодіжної роботи, юрист (на модуль «Права та послуги») та фахівець центру зайнятості (на модуль «Освіта і професія: мої кроки»). До програми також залучаються ментори – молоді люди з досвідом переміщення, які успішно адаптувалися в громаді щонайменше рік і пройшли коротку підготовку.

Партнерами програми є центр надання соціальних послуг, заклад освіти, центр зайнятості та громадська організація громади.

Підготовка менторів. Менторами доцільно залучати 4–6 молодих людей з досвідом переміщення, які мешкають у громаді не менше року, мають стабільний статус навчання або зайнятості та виявили бажання допомагати іншим. Їхня підготовка охоплює два заняття загальною тривалістю 6 годин: роль і межі ментора, активне слухання й підтримувальне спілкування, конфіденційність, розпізнавання ознак дистресу та порядок перенаправлення до фахівців. Кожен ментор супроводжує 2–3 учасників.

Структурно-функціональну модель програми подано на рис. 3.1. Вона поєднує цільовий, змістовий, організаційний і результативний блоки.

Цільовий блок визначає мету підвищення рівня соціальної адаптації та самоефективності внутрішньо переміщеної молоді, розширення кола соціальної підтримки, сприяння освітньому та професійному самовизначенню. Завдання охоплюють створення безпечного середовища, розвиток навичок саморегуляції та планування, встановлення нових соціальних зв'язків, надання інформаційної, правової та профорієнтаційної підтримки, залучення до життя громади.

Методологічний блок ґрунтується на екосистемному, особистісно орієнтованому та ресурсному підходах. Реалізація програми спирається на принципи добровільності, суб'єктності, опори на ресурси, нестигматизації, конфіденційності та міжсекторальної взаємодії.

Змістовий та організаційний блок включає три послідовні етапи. Вступний етап тривалістю один або два тижні спрямований на знайомство, створення атмосфери довіри та оцінку потреб. Учасники заповнюють анкету «Потреби внутрішньо переміщеної молоді» (дод. В.1) і спільно з фахівцем складають індивідуальний план реабілітації. План визначає дві або три особисті цілі за напрямами емоційного стану, освіти і професії, соціальних зв'язків, побутових та правових питань. Документ також фіксує конкретні кроки й ресурси для досягнення зазначених цілей.

Основний етап охоплює період з третього по десятий тиждень і містить шість тематичних модулів. Модулі присвячені ресурсам і стабільності, взаємодії з громадою, освіті та професії, правам і послугам, комунікації, розвитку ініціатив. Застосування методів тренінгу, групової дискусії, рольового програмування, менторства за принципом рівної підтримки, профорієнтаційного консультування, індивідуального супроводу та проєктної діяльності забезпечує комплексний вплив.

Заключний етап реалізується на одинадцятому та дванадцятому тижнях. Учасники розробляють громадський проєкт, формують план подальшого розвитку та проходять повторну діагностику. Результативний блок визначає критерії оцінювання у вигляді соціального адаптаційного, особистісного ресурсного та соціального інтеграційного показників. Очікуваним результатом виступає підвищення рівня соціальної адаптованості, самоефективності та соціальної підтримки.

Вступний етап (1–2 тижні) спрямований на знайомство, створення атмосфери довіри та оцінку потреб. На ньому кожен учасник заповнює анкету «Потреби внутрішньо переміщеної молоді» (дод. В.1) і разом із фахівцем складає індивідуальний план реабілітації.

План визначає 2–3 особисті цілі за напрямами (емоційний стан, освіта і професія, соціальні зв’язки, побутові та правові питання), конкретні кроки й ресурси для їх досягнення.

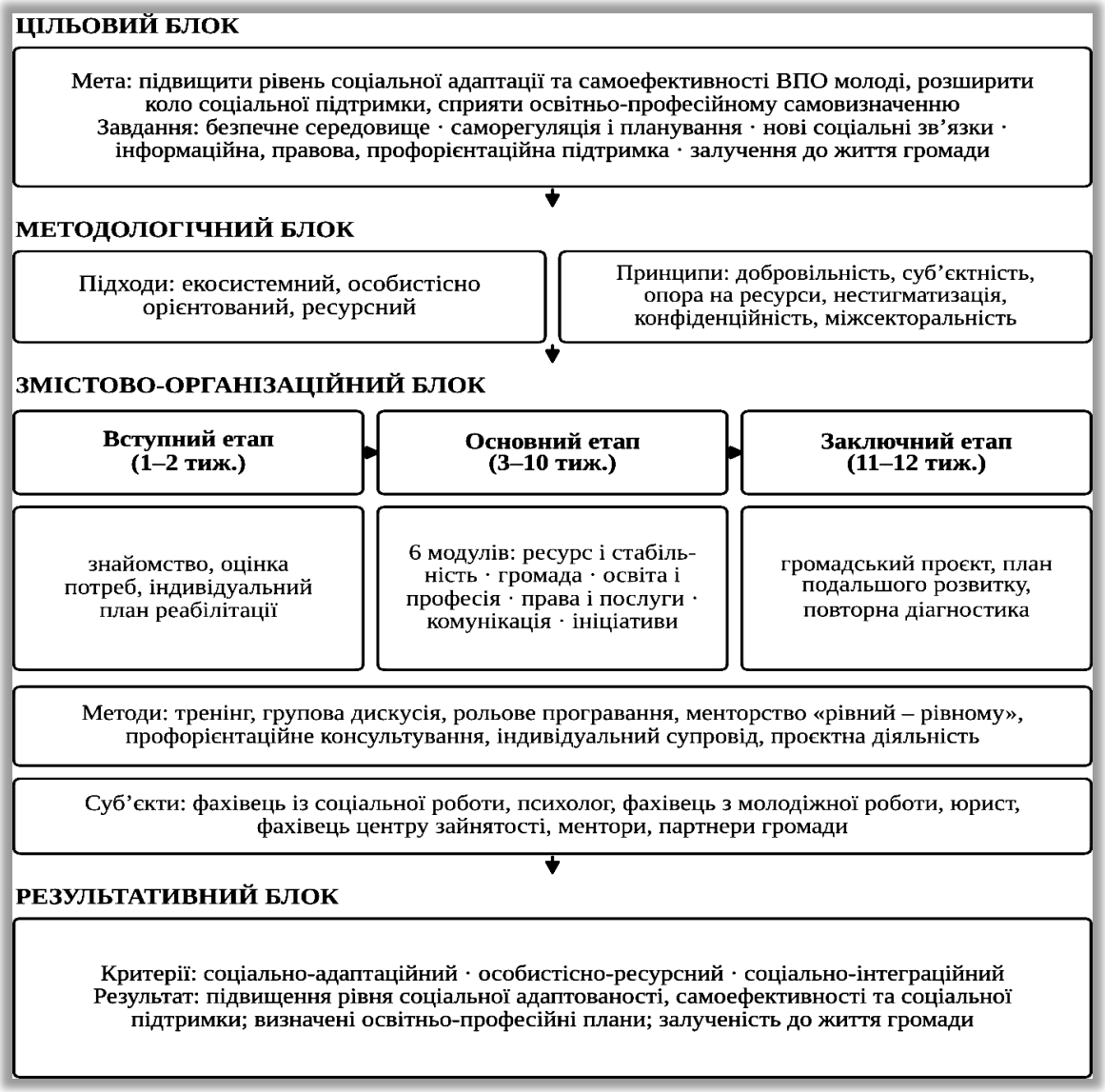

Рис. 3.1. Структурно-функціональна модель програми соціальної реабілітації внутрішньо переміщеної молоді «Нова опора»

Джерело: розроблено автором.

Програма складається з трьох етапів (дод. В.3). Основний етап (3–10 тижні) містить шість змістових модулів, послідовність яких відповідає логіці відновлення: від внутрішньої стабілізації до активної участі в житті громади (табл. 3.1).

Модулі реалізують напрями реабілітації: «Мій ресурс і стабільність» – соціально-психологічний; «Освіта і професія: мої кроки» – професійний та освітній (сценарій заняття подано в дод. В.2); «Права та послуги» – правовий і соціально-побутовий [12; 20]; «Нова громада: знайомство і взаємодія» спирається на ресурсне картографування громади [50]; «Комунікація й

командна робота» та «Волонтерські та громадські ініціативи» переводять учасників з позиції отримувачів допомоги в позицію активних членів громади [3].

Таблиця 3.1

Тематичний план основного етапу програми «Нова опора»

Модуль	Тижні	Зміст	Форми та методи
«Мій ресурс і стабільність»	3–4	Реакції на стрес і втрати; техніки саморегуляції; «карта особистих ресурсів»; відновлення відчуття контролю	Тренінг, психоедукація, арт-вправи, щоденник ресурсів
«Нова громада: знайомство і взаємодія»	5	Історія та простори громади; «мапа можливостей»; знайомство з місцевою молоддю	Квест містом, зустрічі з місцевими активістами, групова дискусія
«Освіта і професія: мої кроки»	6–7	Сильні сторони та інтереси; освітні шляхи; регіональний ринок праці; план із трьох кроків	Профорієнтаційне консультування, зустріч із роботодавцями, менторство
«Права та послуги»	8	Права ВПО; соціальні послуги та допомоги; освітні й житлові програми; цифрові державні сервіси	Інформаційна сесія, кейс-метод, консультація юриста
«Комунікація й командна робота»	9	Асертивна комунікація; конструктивне розв’язання конфліктів; командні ролі	Рольове програвання, командні вправи, групова дискусія
«Волонтерські та громадські ініціативи»	10	Потреби громади; формування команд; ідея та план громадського проєкту	Проєктна діяльність, «мозковий штурм», менторство

Джерело: розроблено автором.

Модуль «Мій ресурс і стабільність» реалізує соціально-психологічний напрям. Учасники ознайомлюються з типовими реакціями на стрес і втрату, що нормалізує їхній досвід, опановують прості техніки саморегуляції (дихальні вправи, заземлення, планування дня) і складають «карту особистих ресурсів». Модуль «Нова громада: знайомство і взаємодія» спрямований на подолання відчуження від нового середовища. Учасники досліджують громаду у форматі квесту, складають «мапу можливостей» (місця для навчання, дозвілля, волонтерства) і знайомляться з місцевою молоддю. Цей модуль реалізує ідею ресурсного картографування громади [50].

Модуль «Освіта і професія: мої кроки» є провідним для професійного та освітнього напрямів. Він поєднує самодослідження інтересів і сильних сторін, ознайомлення з освітніми шляхами (переведення, вступ, неформальна освіта, перекваліфікація) та регіональним ринком праці, зустріч із роботодавцями та складання особистого плану «три кроки на 30 днів». Сценарій одного із занять модуля наведено в дод. В.2. Модуль «Права та послуги» реалізує правовий і соціально-побутовий напрями. На кейсах учасники розбирають, як отримати належні послуги та допомоги, скористатися освітніми й житловими програмами та цифровими державними сервісами [12; 20].

Модуль «Комунікація й командна робота» розвиває навички асертивної комунікації, розв’язання конфліктів і спільної діяльності, необхідні для участі в громадських ініціативах. Модуль «Волонтерські та громадські ініціативи» переводить учасників з позиції отримувачів допомоги в позицію активних членів громади. Учасники аналізують потреби громади, об’єднуються в команди й розробляють ідеї громадських проєктів, що відповідає орієнтації на активізацію й зменшення залежності від допомоги [3].

Завершальний етап (11–12 тижні) охоплює реалізацію та публічну презентацію підсумкових громадських проєктів, складання кожним учасником плану подальшого розвитку на 3–6 місяців і повторну діагностику. Наприкінці програми учасникам надається інформація про подальші можливості підтримки в громаді, а пари «ментор – учасник» за бажанням продовжують взаємодію.

Упродовж усіх етапів програми використовуються такі методи: тренінг, групова дискусія, рольове програвання, менторство «рівний – рівному», профорієнтаційне консультування, індивідуальний супровід і проєктна діяльність. Індивідуальний супровід передбачає щонайменше дві зустрічі з кожним учасником (на початку та в середині програми) для перегляду індивідуального плану, а також додаткові консультації за запитом. Учасникам із вираженими ознаками психологічного дистресу пропонується перенаправлення до спеціалізованих служб відповідно до моделі IASC [46].

Організація формувального етапу. Програма розрахована на впровадження в ЕГ упродовж 12 тижнів: до 24 групових зустрічей загальною тривалістю 30–36 годин і не менше двох індивідуальних консультацій для кожного учасника. Підсумком формувального етапу є реалізовані учасниками громадські проєкти (наприклад, толока, інформаційна кампанія, захід для дітей ВПО). З учасниками КГ упродовж цього періоду проводиться робота в традиційних формах, передбачених на базі дослідження: індивідуальне консультування за зверненням, інформування про послуги та виплати, участь у загальних заходах установи. Календарний план формувального етапу подано в дод. В.8; час зустрічей уточнюється з урахуванням побажань учасників за результатами анкети потреб (дод. В.1).

Кожне групове заняття має сталу структуру, що відповідає циклу навчання через досвід [49] і враховує динаміку розвитку групи [63]: вступ і налаштування; актуалізація досвіду учасників; основна частина (вправа, кейс, дослідження громади); обговорення й узагальнення; планування застосування набутого в повсякденному житті («мій крок до наступної зустрічі»); рефлексія. Приклади такої структури подано в сценаріях занять (дод. В.2, В.7). Між зустрічами учасники виконують практичні завдання: ведуть «щоденник ресурсів», відвідують визначені на «мапі можливостей» місця, реалізують кроки особистого плану, а на наступній зустрічі діляться набутим досвідом.

Моніторинг впровадження програми. З урахуванням висновку про залежність результатів програм від якості їх впровадження [40] упродовж формувального етапу систематично відстежуються чотири параметри: відвідуваність (журнал обліку зустрічей); 2) дотримання змісту програми (контрольний перелік виконаних елементів кожного заняття, який заповнює ведучий, дод. В.4); 3) залученість і задоволеність учасників (коротка форма зворотного зв’язку після кожної зустрічі, дод. В.5); 4) просування в досягненні індивідуальних цілей (перегляд індивідуальних планів на 2-му, 7-му і 12-му тижнях, бланк – дод. В.6). На 6–7-му тижнях передбачено проміжний аналіз даних моніторингу, за результатами якого за потреби коригуються темп і

форми роботи. Цільовими орієнтирами якості впровадження є середня відвідуваність не нижче 75 %, реалізація не менше 90 % запланованих елементів програми та середня оцінка корисності зустрічей не нижче 4 балів з 5.

Програмою передбачено способи реагування на типові труднощі роботи з переміщеною молоддю. У разі пропусків занять учасникові надсилається нагадування, пропонується можливість долучитися онлайн або отримати матеріали зустрічі на індивідуальній консультації. У разі гострих емоційних реакцій ведучі застосовують техніки стабілізації та пропонують індивідуальну зустріч із психологом, а за ознак вираженого дистресу – перенаправлення до спеціалізованих служб [46].

Кожен модуль програми має завершуватися конкретним продуктом діяльності учасників, який водночас є засобом закріплення результату та джерелом даних для оцінювання. Продукти зберігаються в особистій теці учасника й використовуються під час перегляду індивідуального плану та на завершальному етапі для рефлексії власного поступу.

Окремо слід наголосити на ролі завершального етапу. Публічна презентація громадських проєктів перед представниками громади, партнерами та рідними учасників виконує кілька функцій: підтверджує досягнення молоді, змінює сприйняття переміщеної молоді місцевими мешканцями, закріплює нові соціальні зв’язки та створює підґрунтя для подальшої участі в житті громади. Складання плану розвитку на 3–6 місяців допомагає перенести набутий досвід планування за межі програми, а інформування про подальші можливості підтримки забезпечує «м’який» вихід із програми без відчуття покинутості.

Отже, програма «Нова опора» – це цілісна 12-тижнева програма, яка поєднує групові та індивідуальні форми роботи, охоплює п’ять напрямів соціальної реабілітації та спирається на ресурси приймаючої громади. Її відмінністю від традиційних форм підтримки є орієнтація на вікові потреби молоді, послідовний рух від стабілізації до громадської активності, а також

поєднання психосоціальної підтримки з освітньо-професійним самовизначенням і менторством «рівний – рівному».

3.2. Методика оцінювання та результати експериментальної перевірки ефективності програми «Нова опора»

Формувальний етап експерименту тривав 12 тижнів. Учасники ЕГ (n = 22) проходили програму «Нова опора» відповідно до календарного плану (дод. В.8): вступний, основний (шість модулів) і завершальний етапи, групові зустрічі, менторство «рівний – рівному», індивідуальний супровід і громадські проєкти. Учасники КГ (n = 22) отримували стандартні консультації в БФ «Янголи спасіння» за зверненням. Після завершення формувального етапу проведено повторну діагностику учасників ЕГ і КГ за тими самими методиками, критеріями та межами рівнів, що й на констатувальному етапі. Для оцінювання ефективності програми порівнювали динаміку показників усередині кожної групи (Т-критерій Вілкоксона) та відмінності між ЕГ і КГ на контрольному етапі (U-критерій Манна – Уітні).

Повторну діагностику пройшли всі 44 учасники (по 22 особи в ЕГ і КГ), тож порівняльний аналіз виконано на повних даних. Динаміку показників усередині груп оцінювали за Т-критерієм Вілкоксона, міжгрупові відмінності на контрольному етапі – за U-критерієм Манна – Уітні, зсув розподілу за рівнями – за критерієм χ^2, величину ефекту – за r; якісні дані (відгуки, спостереження, продукти діяльності) використано для зіставлення з кількісними результатами.

Динаміка показників усередині груп. Результати порівняння показників соціальної адаптованості на констатувальному та контрольному етапах у кожній групі подано в табл. 3.2.

В ЕГ за всіма вісьмома показниками, що вимірювалися повторно, відбулися статистично значущі позитивні зміни (p від < 0,001 до 0,005).

Таблиця 3.2

Динаміка показників соціальної адаптованості в ЕГ і КГ (середні значення; Т-критерій Вілкоксона)

Показник	ЕГ до	ЕГ після	p (ЕГ)	КГ до	КГ після	p (КГ)
Адаптація	102,4	111,8	0,002	103,1	104,5	0,312
Прийняття себе	98,5	107,2	0,005	99,2	100,1	0,450
Емоційний комфорт	95,1	108,4	< 0,001	96,4	98,2	0,210
Самоефективність	25,8	31,2	< 0,001	26,1	27,0	0,180
MSPSS (загальний)	56,2	64,5	0,001	57,0	58,2	0,250
MSPSS (друзі)	16,2	20,8	< 0,001	16,5	17,1	0,400
Блок А (плани)	14,1	19,5	< 0,001	14,3	15,0	0,220
Блок Б (громада)	12,8	18,2	< 0,001	13,1	14,2	0,150

Джерело: розроблено автором за результатами дослідження.

Найбільше зросли показники соціально-інтеграційного та особистісно-ресурсного критеріїв: залученість до життя громади (блок Б: з 12,8 до 18,2 бала, +42,2 %), визначеність освітньо-професійних планів (блок А: з 14,1 до 19,5 бала, +38,3 %), підтримка з боку друзів (з 16,2 до 20,8 бала, +28,4%) і загальна самоефективність (з 25,8 до 31,2 бала, +20,9 %). За соціально-адаптаційним критерієм найвиразніше зріс емоційний комфорт (з 95,1 до 108,4; +14,0 %), тоді як інтегральний показник адаптації та прийняття себе збільшилися на 9,2 % і 8,8 % відповідно.

У КГ показники також дещо зросли (на 0,9–8,4 %), проте жодна з цих змін не досягла рівня статистичної значущості (p = 0,150–0,450). Такий незначний приріст відображає природну адаптацію до нового середовища з плином часу та вплив стандартних консультацій установи; він у кілька разів менший, ніж в ЕГ (рис. 3.2).

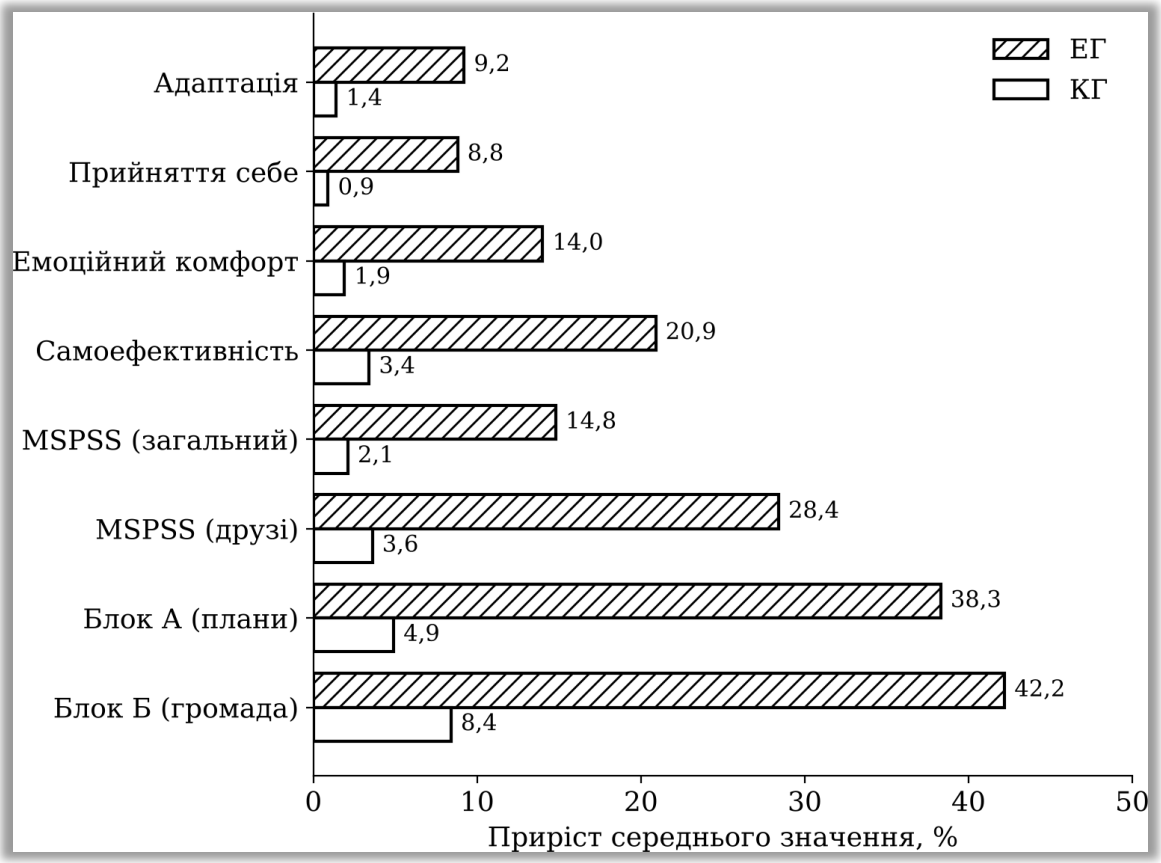

Рис. 3.2. Приріст середніх значень показників соціальної адаптованості в ЕГ і КГ між констатувальним і контрольним етапами, %

Джерело: розроблено автором за результатами дослідження.

Порівняння ЕГ і КГ на контрольному етапі. Оскільки зміни всередині групи можуть бути зумовлені не лише програмою, а й плином часу, вирішальним для висновку про ефективність є порівняння ЕГ і КГ після експерименту (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Порівняння ЕГ і КГ на контрольному етапі за ключовими показниками (U-критерій Манна – Уітні)

Показник	U	z	p	r	Величина ефекту
Адаптація	142	2,35	0,019	0,35	Середній
Емоційний комфорт	125	2,75	0,006	0,41	Середній
Самоефективність	138	2,44	0,015	0,37	Середній
MSPSS (друзі)	110	3,10	0,002	0,47	Середній (близький до великого)
Блок А (плани)	130	2,63	0,009	0,40	Середній

Примітка: $n_1 = n_2 = 22$; z і p обчислено за нормальною апроксимацією; $r = |z| / \sqrt{N}$, $N = 44$.
Джерело: розроблено автором за результатами дослідження.

На контрольному етапі ЕГ статистично значуще переважає КГ за всіма ключовими показниками (p = 0,002–0,019), тоді як на констатувальному етапі відмінностей між групами не було (табл. 2.3). Величина ефекту за всіма показниками середня (r = 0,35–0,47) за орієнтирами Дж. Коена [37]. Найбільшу відмінність між групами зафіксовано за субшкалою «підтримка друзів» (r = 0,47 – ефект, близький до великого) та за емоційним комфортом (r = 0,41). Це узгоджується із застосуванням другої та третьої педагогічних умов – поєднання групових форм роботи з менторством «рівний – рівному» та вбудовування психосоціальної підтримки в неформальні форми спільної діяльності. Значущі відмінності за визначеністю освітньо-професійних планів (r = 0,40) і самоефективністю (r = 0,37) пов’язуємо з дією першої та четвертої умов – суб’єктної участі в плануванні власної реабілітації та міжсекторальної взаємодії із закладами освіти й центром зайнятості.

Зміна розподілу за рівнями соціальної адаптованості. Розподіл учасників ЕГ і КГ за загальним рівнем соціальної адаптованості на обох етапах подано в табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Розподіл учасників ЕГ і КГ за рівнями соціальної адаптованості на констатувальному та контрольному етапах, осіб (%)

Група	Етап	Низький	Середній	Високий
ЕГ	Констатувальний	9 (41 %)	10 (45 %)	3 (14 %)
ЕГ	Контрольний	1 (5 %)	6 (27 %)	15 (68 %)
КГ	Констатувальний	8 (36 %)	11 (50 %)	3 (14 %)
КГ	Контрольний	6 (27 %)	12 (55 %)	4 (18 %)

Примітка: ЕГ, констатувальний – контрольний етап: $\chi^2 = 15,40$; df = 2; $p < 0,001$; КГ: $\chi^2 = 0,47$; df = 2; p = 0,790; ЕГ – КГ на контрольному етапі: $\chi^2 = 11,94$; df = 2; точний критерій Фішера – Фрімена – Голтона p = 0,002. Джерело: розроблено автором за результатами дослідження.

В ЕГ частка учасників із високим рівнем соціальної адаптованості зросла з 14 % до 68 % (з 3 до 15 осіб), а з низьким – зменшилася з 41 % до 5 % (з 9 осіб до 1). Зсув розподілу статистично значущий ($\chi^2 = 15,40$; df = 2; $p < 0,001$). У КГ розподіл змінився незначно: частка учасників із високим рівнем зросла з 14 % до 18 %, із низьким – зменшилася з 36 % до 27 % ($\chi^2 = 0,47$; df = 2; p = 0,790). На контрольному етапі розподіли ЕГ і КГ за рівнями значуще різняться (точний

критерій Фішера – Фрімена – Голтона, p = 0,002), тоді як на констатувальному етапі вони були практично однаковими (p = 1,000).

«Ефект дози». Додатковим аргументом на користь того, що зміни в ЕГ зумовлені саме програмою, є зв'язок між інтенсивністю участі та величиною змін [40]. Для його перевірки обчислено коефіцієнти рангової кореляції Спірмена між кількістю відвіданих учасниками ЕГ зустрічей і приростом основних показників. Між відвідуваністю та приростом загальної самоефективності виявлено помірний позитивний статистично значущий зв'язок (ρ = 0,48; p = 0,024; n = 22). Зв'язок між відвідуваністю та приростом інтегрального показника адаптації також позитивний (ρ = 0,39), але виявляється лише на рівні тенденції (p = 0,073). Отже, учасники, які відвідали більше зустрічей, загалом досягли більших змін, насамперед у вірі у власні сили. Це узгоджується з висновком про внесок програми у зміни, хоча «ефект дози» щодо інтегрального показника потребує перевірки на більшій вибірці.

Перевірка гіпотези. Результати експерименту допомагають оцінити дію кожної педагогічної умови. Дію першої умови – суб'єктної участі в плануванні власної реабілітації – може відображати значуще зростання загальної самоефективності в ЕГ (з 25,8 до 31,2 бала; p < 0,001), перевага ЕГ над КГ за цим показником на контрольному етапі (r = 0,37) та «ефект дози». Дію другої умови – поєднання групових форм, індивідуального супроводу та менторства – може відображати зростання підтримки з боку друзів (з 16,2 до 20,8 бала; p < 0,001) з найбільшою міжгруповою відмінністю (r = 0,47). Дію третьої умови – неформального характеру психосоціальної підтримки – може відображати зростання емоційного комфорту (на 14,0 %; r = 0,41) і прийняття себе (на 8,8 %; p = 0,005). Дію четвертої умови – міжсекторальної взаємодії – може відображати зростання залученості до життя громади (на 42,2 %) та визначеності освітньо-професійних планів (на 38,3 %; r = 0,40).

Зіставлення отриманих результатів із критеріями ефективності, визначеними в підрозділі 2.1, засвідчує, що їх виконано: 1) в ЕГ статистично значуще зросли всі повторно виміряні показники соціальної адаптованості; 2) у

КГ значущих змін не виявлено; 3) на контрольному етапі ЕГ значуще переважає КГ за ключовими показниками за відсутності відмінностей на констатувальному етапі; 4) величина ефекту за ключовими показниками не нижча за середню (r = 0,35–0,47); 5) розподіл учасників ЕГ за рівнями значуще змістився в бік високого рівня. Отже, у межах використаного квазіекспериментального плану гіпотезу дослідження підтверджено.

Отримані результати слід інтерпретувати з урахуванням обмежень дослідження: невеликого обсягу вибірки (по 22 особи в групах); квазіекспериментального характеру плану (учасників не розподіляли між групами випадково); проведення експерименту на базі однієї установи; відсутності віддаленого (через 6–12 місяців) вимірювання; можливого впливу зовнішніх чинників, зокрема безпекової ситуації та змін у державних програмах підтримки ВПО. Крім того, порівняння розподілів за рівнями «до – після» в межах однієї групи за критерієм χ^2 не враховує пов’язаності вимірювань, тому висновок про ефективність ґрунтується насамперед на результатах Т-критерію Вілкоксона та міжгрупових порівнянь. 2.3), а решта визначає перспективи подальших досліджень: багатоцентрове дослідження з випадковим розподілом учасників і віддаленим вимірюванням.

Отже, результати педагогічного експерименту засвідчили позитивний ефект програми «Нова опора» в межах квазіекспериментального плану. В ЕГ відбулося статистично значуще зростання всіх повторно виміряних показників соціальної адаптованості; на контрольному етапі ЕГ значуще переважає КГ із середньою величиною ефекту; частка учасників із високим рівнем адаптованості зросла з 14 % до 68 %, а приріст самоефективності пов’язаний з інтенсивністю участі в програмі. Найбільші зрушення відбулися у сферах, на які безпосередньо спрямовано модулі програми: емоційний комфорт, підтримка однолітків, освітньо-професійні плани та залученість до життя громади.

3.3. Методичні рекомендації щодо впровадження програми «Нова опора» в діяльність закладів соціальної сфери

Програма соціальної реабілітації дає результат лише тоді, коли її впровадження належно організоване. Тому на основі теоретичного аналізу та розробленої програми сформульовано методичні рекомендації для центрів соціальних служб, центрів надання соціальних послуг, молодіжних центрів, закладів освіти й громадських організацій, які планують реалізовувати програму «Нова опора».

Алгоритм впровадження. Впровадження програми доцільно здійснювати поетапно (дод. В.10, рис. В.2). Організаційна підготовка охоплює ухвалення рішення адміністрацією установи, призначення координатора та формування мультидисциплінарної команди, укладення домовленостей із партнерами громади, підготовку приміщення, матеріалів і бланків. Підготовка учасників передбачає інформаційну кампанію, набір і вступні бесіди, добір і навчання менторів, вхідну діагностику та складання індивідуальних планів. Реалізація та оцінювання охоплюють 12-тижневу програму з поточним моніторингом, підсумкову діагностику, аналіз результатів і корекцію програми для наступних наборів.

Ресурсне забезпечення. Програма розрахована на реалізацію наявними силами установи за підтримки партнерів і не потребує значних фінансових витрат. Водночас її якість залежить від належного кадрового, матеріально-технічного, інформаційно-методичного та партнерського забезпечення (дод. В.9, табл. В.9).

Рекомендації щодо змісту модулів. Вправи не повинні вимагати від учасників детальних розповідей про травматичні події; фокус робиться на ресурсах і досвіді подолання. У модулі «Нова громада: знайомство і взаємодія» рекомендовано поєднувати дослідження простору громади (квест, відвідування молодіжних просторів, бібліотек, спортивних клубів) із живими зустрічами з

місцевою молоддю та активістами, адже саме особистий контакт знижує відчуття «чужості».

Модуль «Освіта і професія: мої кроки» доцільно будувати навколо конкретного результату – особистого плану «три кроки на 30 днів». Фахівцеві центру зайнятості доцільно заздалегідь підготувати актуальну інформацію про вакансії, курси перепідготовки та програми підтримки молоді, а зустріч із роботодавцями організувати у форматі діалогу, а не презентації. У модулі «Права та послуги» ефективним є кейс-метод: учасники розбирають типові ситуації (оформлення допомоги, переведення до іншого закладу освіти, відновлення документів) і разом знаходять алгоритм дій, а потім за потреби отримують індивідуальну консультацію юриста.

Модуль «Комунікація й командна робота» є «містком» до проєктної діяльності, тому рольові вправи варто наповнювати ситуаціями, з якими учасники стикатимуться під час реалізації громадських проєктів: розподіл обов’язків, домовленості з партнерами, розв’язання розбіжностей у команді. У модулі «Волонтерські та громадські ініціативи» вирішальним є вибір проєктів, які відповідають реальним потребам громади та є досяжними за 2–3 тижні: толока, інформаційна кампанія, захід для дітей, допомога волонтерському осередку. Публічна презентація результатів на завершальному етапі має велике значення для самоефективності учасників і для зміни сприйняття переміщеної молоді громадою.

Організація менторства. Модель менторства, покладена в основу програми, подано в дод. В.10 (рис. В.3). Координатор забезпечує добір, підготовку та супервізію менторів, а ментори супроводжують по 2–3 учасники. Необхідно чітко окреслити межі ролі ментора: він не замінює фахівця, не надає психологічної допомоги, дотримується конфіденційності та за ознак дистресу в учасника звертається до координатора або психолога.

Зв’язок між педагогічними умовами, механізмами їх дії та очікуваними показниками результату відображено в дод. В.10 (рис. В.4). Фахівцям

рекомендовано спиратися на нього під час планування занять і добору форм роботи.

Адаптація програми до різних умов. Для молоді, яка працює, та молодих батьків зустрічі доцільно проводити ввечері чи у вихідні, а частину занять – онлайн. Для студентської молоді програму можна реалізовувати на базі закладу освіти в партнерстві зі студентським самоврядуванням, для молоді, яка не навчається й не працює, – посилити профорієнтаційний модуль і збільшити кількість індивідуальних консультацій. Для молоді з деокупованих і прифронтових територій пріоритетними стають модуль «Права та послуги» й стабілізаційні техніки, а також тісна співпраця з психологами.

Ризики впровадження та способи їх мінімізації. Досвід реалізації соціальних програм засвідчує, що їхні результати значною мірою залежать від здатності команди передбачати ризики й реагувати на них [40]. Основні ризики впровадження програми «Нова опора» та способи їх мінімізації подано в дод. В.9 (табл. В.10).

Етичні засади. Реалізуючи програму, фахівці мають дотримуватися принципів добровільності, інформованої згоди, конфіденційності, поваги до гідності та культурної самобутності учасників, недискримінації та «не нашкодь». Особливої уваги потребують питання захисту персональних даних [15]: персональні відомості зберігаються окремо від результатів діагностики, а для обміну інформацією між фахівцями використовуються коди учасників. Неприпустимо використовувати історії учасників у публічних матеріалах без їхньої окремої згоди.

Підготовка фахівців. Тому перед впровадженням програми рекомендовано провести для команди коротке навчання (6–8 годин), що охоплює зміст програми, сценарії занять, процедуру діагностики та моніторингу, алгоритм перенаправлення до спеціалізованих служб.

Цикл удосконалення програми. Після завершення кожного набору команда аналізує дані моніторингу, результати діагностики та відгуки

учасників і менторів, визначає модулі чи заняття, що потребують змін, і вносить корективи до наступного набору.

Отже, методичні рекомендації охоплюють алгоритм впровадження програми, її ресурсне забезпечення, особливості реалізації модулів, організацію менторства, можливості адаптації для різних груп молоді, способи мінімізації ризиків та етичні засади; їх використання допомагає установам соціальної сфери впроваджувати програму з урахуванням власних ресурсів і потреб громади.

Висновки до третього розділу

Розроблено й обґрунтовано 12-тижневу програму соціальної реабілітації «Нова опора», що містить три етапи (вступний, основний, завершальний) і шість модулів основного етапу; визначено її методи та чотири педагогічні умови: суб’єктну участь молоді в плануванні реабілітації, поєднання групових форм з індивідуальним супроводом і менторством, неформальну психосоціальну підтримку та міжсекторальну взаємодію.

За результатами формувального та контрольного етапів в ЕГ статистично значуще зросли всі повторно виміряні показники соціальної адаптованості (Т-критерій Вілкоксона, $p \leq 0{,}005$): найбільше – залученість до життя громади (+42,2 %), визначеність освітньо-професійних планів (+38,3 %), підтримка друзів (+28,4 %) та самоефективність (+20,9 %); у КГ значущих змін не виявлено.

На контрольному етапі ЕГ значуще переважає КГ за ключовими показниками (U-критерій, $p = 0{,}002–0{,}019$; $r = 0{,}35–0{,}47$). Частка учасників ЕГ із високим рівнем адаптованості зросла з 14 до 68 %, із низьким – зменшилася з 41 до 5 % ($\chi^2 = 15{,}40$; $p < 0{,}001$); у КГ зсув незначущий ($p = 0{,}790$). Виявлено зв’язок між відвідуваністю й приростом самоефективності ($\rho = 0{,}48$; $p = 0{,}024$). Отримані результати узгоджуються з гіпотезою; висновок обмежено квазіекспериментальним планом, малою вибіркою та однією експериментальною базою.

Розроблено методичні рекомендації щодо впровадження програми: алгоритм, ресурсне забезпечення, зміст модулів, організацію менторства, адаптацію для різних груп молоді, мінімізацію ризиків та етичні засади, а також практичні рекомендації для фахівців соціальних служб, молодіжної роботи, психологів, педагогів і громадських організацій.

ВИСНОВКИ

Мету дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити ефективність програми соціальної реабілітації внутрішньо переміщеної молоді – досягнуто. Результати подано відповідно до чотирьох поставлених завдань.

Відповідно до першого завдання з'ясовано, що внутрішнє переміщення набуло тривалого характеру, а статус ВПО є правовою категорією, яка не описує соціального становища молодої людини. Соціальну реабілітацію внутрішньо переміщеної молоді визначено як цілеспрямований, поетапний і міжсекторально забезпечений процес відновлення соціального статусу, зв'язків і здатності до самостійного функціонування молодих людей віком 18–24 (29) років. Виокремлено сім чинників, що ускладнюють реабілітацію (втрата соціальних зв'язків, перерва в освіті, труднощі працевлаштування, житлова невизначеність, психоемоційне навантаження, стереотипи громади, інституційні обмеження), та обґрунтовано поєднання екосистемного, особистісно орієнтованого й ресурсного підходів. Визначено п'ять напрямів реабілітації й вимоги до програми, зумовлені психолого-педагогічними особливостями молоді.

На виконання другого завдання обґрунтовано три критерії соціальної адаптованості (соціально-адаптаційний, особистісно-ресурсний, соціально-інтеграційний) із дев'ятьма показниками та трьома рівнями, дібрано діагностичний комплекс і здійснено діагностику 44 осіб віком 18–24 (29) років. Експериментальна (n = 22) та контрольна (n = 22) групи на початку були статистично однорідними (p = 0,690–0,963). У 86 % учасників адаптованість перебувала на низькому або середньому рівні; найнижчими виявилися емоційний комфорт, підтримка друзів і залученість до життя громади.

Згідно з третім завданням розроблено й апробовано 12-тижневу програму «Нова опора» (три етапи, шість модулів, менторство «рівний – рівному», індивідуальний супровід, громадські проєкти) за чотирьох педагогічних умов. В

ЕГ статистично значуще зросли всі повторно виміряні показники ($p \leq 0,005$), у КГ значущих змін не було. На контрольному етапі ЕГ переважає КГ за ключовими показниками ($p = 0,002–0,019$; $r = 0,35–0,47$); частка учасників із високим рівнем адаптованості в ЕГ зросла з 14 до 68 %, із низьким – зменшилася з 41 до 5 % ($p < 0,001$). Разом із тим невеликий обсяг вибірки, невипадковий розподіл за групами та одна експериментальна база не дозволяють поширювати отримані результати за межі дослідженої групи.

Відповідно до четвертого завдання розроблено методичні рекомендації щодо впровадження програми (алгоритм, ресурсне забезпечення, зміст модулів, організація менторства, адаптація для різних груп молоді, управління ризиками, етичні засади) та практичні рекомендації для фахівців соціальних служб, молодіжної роботи, психологів, педагогів і громадських організацій.

Наукова значущість результатів полягає в уточненні змісту соціальної реабілітації внутрішньо переміщеної молоді, обґрунтуванні критеріїв її соціальної адаптованості та педагогічних умов реалізації програми; практична – у програмі «Нова опора» з комплектом діагностичних і методичних матеріалів. Перспективи подальшої роботи пов’язані з багатоцентровим дослідженням із випадковим розподілом учасників і віддаленим вимірюванням через 6–12 місяців після завершення програми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безпалько О. В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. Київ : Центр навч. л-ри, 2005. 176 с.

2. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям. Київ ; Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.

3. Гусак Н. Є., Семигіна Т. В., Трухан С. О. Стратегії і виклики соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2014. № 2 (22). С. 161–167. DOI: 10.20535/2308-5053.2014.2(22).119098.

4. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам : постанова Каб. Міністрів України від 20.03.2022 № 332. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-п (дата звернення: 10.10.2026).

5. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Звєрєвої. Київ ; Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.

6. Євдокимова І. А. Проблеми державних та комунальних соціальних служб у задоволенні потреб внутрішньо переміщених осіб в м. Харкові. SOCIOПРОСТІР : міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи. 2017. № 6. С. 39–47.

7. Жданович Ю. М. Особливості адаптації дітей вимушених переселенців. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2017. № 1 (21). С. 204–213.

8. Кінаш О. Соціальна адаптація вимушено переміщених осіб в умовах воєнного стану як наукова проблема. Соціальна робота та освіта. 2024. Т. 11, № 1. С. 135–141. DOI: 10.25128/2520-6230.24.1.11.

9. Максимовська Н. О. Соціальна робота з інтеграції внутрішньо переміщених осіб у соціально-культурне середовище міської громади. SOCIOПРОСТІР : міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи. 2018. № 7. С. 64–66.

10. Павленко А., Сташук О., Червоненко К. Технологічна складова професійної готовності соціального педагога до роботи з внутрішньо переміщеними особами. Науковий журнал Хортицької національної академії. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2024. Вип. 2 (11). С. 158–169. DOI: 10.51706/2707-3076-2024-11-17.

11. Песоцька Ю. Соціальна реабілітація та соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб. Соціальна робота та освіта. 2022. Т. 9, № 1. С. 89–99. DOI: 10.25128/2520-6230.22.1.7.

12. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18 (дата звернення: 10.10.2026).

13. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17 (дата звернення: 10.10.2026).

14. Про затвердження Класифікатора соціальних послуг : наказ М-ва соц. політики України від 23.06.2020 № 429.

15. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17 (дата звернення: 10.10.2026).

16. Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року : Указ Президента України від 12.03.2021 № 94/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021 (дата звернення: 10.10.2026).

17. Про облік внутрішньо переміщених осіб : постанова Каб. Міністрів України від 01.10.2014 № 509. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-п (дата звернення: 10.10.2026).

18. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення: 10.10.2026).

19. Про основні засади молодіжної політики : Закон України від 27.04.2021 № 1414-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20 (дата звернення: 10.10.2026).

20. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19 (дата звернення: 10.10.2026).

21. Про соціальну роботу з сім’ями, дітьми та молоддю : Закон України від 21.06.2001 № 2558-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14 (дата звернення: 10.10.2026).

22. Про схвалення Концепції розвитку охорони психічного здоров’я в Україні на період до 2030 року : розпорядження Каб. Міністрів України від 27.12.2017 № 1018-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-р (дата звернення: 10.10.2026).

23. Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2026–2028 роках : розпорядження Каб. Міністрів України від 10.06.2026 № 598-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/598-2026-р (дата звернення: 10.10.2026).

24. Семигіна Т. В. Робота в громаді: практика й політика. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2004. 180 с.

25. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. Методологія науково-педагогічних досліджень : підручник. Рівне : Волинські обереги, 2013. 360 с.

26. Слозанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи : монографія / за наук. ред. В. А. Поліщук. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. 382 с.

27. Соціально-психологічні технології відновлення особистості після травматичних подій : практ. посіб. / Т. М. Титаренко та ін. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. 220 с.

28. Спіріна Т. П., Лях Т. Л., Рогожинська В. Є. Принципи міждисциплінарної взаємодії у соціальній роботі. Актуальні питання гуманітарних наук. 2020. Вип. 27, т. 3. С. 224–228.

29. Ager A., Strang A. Understanding integration: A conceptual framework. Journal of Refugee Studies. 2008. Vol. 21, № 2. P. 166–191. DOI: 10.1093/jrs/fen016.

30. Arnett J. J. Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. American Psychologist. 2000. Vol. 55, № 5. P. 469–480. DOI: 10.1037/0003-066X.55.5.469.

31. Bandura A. Self-efficacy: The exercise of control. New York : W. H. Freeman, 1997. 604 p.

32. Baran M., Grzymała-Moszczyńska H., Zjawińska M. et al. Superhero in a skirt: Psychological resilience of Ukrainian refugee women in Poland. A thematic analysis. International Journal of Clinical and Health Psychology. 2024. Vol. 24, № 4. Art. 100506. DOI: 10.1016/j.ijchp.2024.100506.

33. Berry J. W. Immigration, acculturation, and adaptation. Applied Psychology: An International Review. 1997. Vol. 46, № 1. P. 5–34. DOI: 10.1111/j.1464-0597.1997.tb01087.x.

34. Bronfenbrenner U. The ecology of human development: Experiments by nature and design. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1979. 330 p.

35. Campbell D. T., Stanley J. C. Experimental and quasi-experimental designs for research. Chicago : Rand McNally, 1963. 84 p.

36. Cheromukhina O. Youth in war: psychological experiences, migration plans, self-realization. Skhid. 2024. Vol. 6, № 1. P. 37–42. DOI: 10.21847/2411-3093.2024.614.

37. Cohen J. Statistical power analysis for the behavioral sciences. 2nd ed. Hillsdale, NJ : Lawrence Erlbaum Associates, 1988. 567 p.

38. Council of Europe. Recommendation Rec(2006)6 of the Committee of Ministers to member states on internally displaced persons : adopted on 5 April 2006. Strasbourg : Council of Europe, 2006.

39. DuBois D. L., Portillo N., Rhodes J. E., Silverthorn N., Valentine J. C. How effective are mentoring programs for youth? A systematic assessment of the evidence. Psychological Science in the Public Interest. 2011. Vol. 12, № 2. P. 57–91. DOI: 10.1177/1529100611414806.

40. Durlak J. A., DuPre E. P. Implementation matters: A review of research on the influence of implementation on program outcomes and the factors affecting

implementation. American Journal of Community Psychology. 2008. Vol. 41, № 3–4. P. 327–350. DOI: 10.1007/s10464-008-9165-0.

41. Erikson E. H. Identity: Youth and crisis. New York : W. W. Norton, 1968. 336 p.

42. Guiding Principles on Internal Displacement : UN Doc. E/CN.4/1998/53/Add.2. Geneva : United Nations, 1998.

43. Hobfoll S. E. Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. American Psychologist. 1989. Vol. 44, № 3. P. 513–524. DOI: 10.1037/0003-066X.44.3.513.

44. Hobfoll S. E., Watson P., Bell C. C. et al. Five essential elements of immediate and mid-term mass trauma intervention: Empirical evidence. Psychiatry. 2007. Vol. 70, № 4. P. 283–315. DOI: 10.1521/psyc.2007.70.4.283.

45. IASC Framework on Durable Solutions for Internally Displaced Persons / Inter-Agency Standing Committee. Washington, DC : The Brookings Institution – University of Bern Project on Internal Displacement, 2010.

46. IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings / Inter-Agency Standing Committee. Geneva : IASC, 2007.

47. Interfax-Ukraine. 3.9 mln people remain displaced in Ukraine, 87% report financial hardship – IOM : news. 2026. 29 July. URL: https://en.interfax.com.ua/news/general/1188978.html (last accessed: 10.10.2026).

48. IOM. Ukraine – Internal Displacement Report: General Population Survey, Round 22 (December 2025). Kyiv : International Organization for Migration, 2025. URL: https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-internal-displacement-report-general-popu lation-survey-round-22-december-2025 (last accessed: 10.10.2026).

49. Kolb D. A. Experiential learning: Experience as the source of learning and development. Englewood Cliffs, NJ : Prentice-Hall, 1984. 256 p.

50. Kretzmann J. P., McKnight J. L. Building communities from the inside out: A path toward finding and mobilizing a community’s assets. Evanston, IL : Center for Urban Affairs and Policy Research, Northwestern University, 1993.

51. Masten A. S. Ordinary magic: Resilience processes in development. American Psychologist. 2001. Vol. 56, № 3. P. 227–238. DOI: 10.1037/0003-066X.56.3.227.

52. Payne M. Modern social work theory. 4th ed. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2014.

53. Perelli-Harris B., Zavisca J., Levchuk N., Gerber T. P. Internal displacement and subjective well-being: The case of Ukraine in 2018. Social Forces. 2024. Vol. 102, № 3. P. 1157–1179. DOI: 10.1093/sf/soad124.

54. Rizzi D., Ciuffo G., Sandoli G. et al. Running away from the war in Ukraine: The impact on mental health of internally displaced persons (IDPs) and refugees in transit in Poland. International Journal of Environmental Research and Public Health. 2022. Vol. 19, № 24. Art. 16439. DOI: 10.3390/ijerph192416439.

55. Roberts B., Makhashvili N., Javakhishvili J. et al. Mental health care utilisation among internally displaced persons in Ukraine: Results from a nation-wide survey. Epidemiology and Psychiatric Sciences. 2019. Vol. 28, № 1. P. 100–111. DOI: 10.1017/S2045796017000385.

56. Rogers C. R. Client-centered therapy: Its current practice, implications, and theory. Boston : Houghton Mifflin, 1951.

57. Rogers C. R., Dymond R. F. (Eds.). Psychotherapy and personality change. Chicago : University of Chicago Press, 1954.

58. Saleebey D. The strengths perspective in social work practice. 6th ed. Boston : Pearson, 2013.

59. Schwarzer R., Jerusalem M. Generalized Self-Efficacy scale. Measures in health psychology: A user’s portfolio. Causal and control beliefs / J. Weinman, S. Wright, M. Johnston (Eds.). Windsor : NFER-NELSON, 1995. P. 35–37.

60. Shadish W. R., Cook T. D., Campbell D. T. Experimental and quasi-experimental designs for generalized causal inference. Boston : Houghton Mifflin, 2002. 623 p.

61. Siegel S., Castellan N. J. Nonparametric statistics for the behavioral sciences. 2nd ed. New York : McGraw-Hill, 1988.

62. Thompson I., Nurse L., Fazel M. Tensions in cultural identity and sense of belonging for internally displaced adolescents in Ukraine. Child Care in Practice. 2023. Vol. 29, № 3. P. 319–334. DOI: 10.1080/13575279.2023.2199192.

63. Tuckman B. W. Developmental sequence in small groups. Psychological Bulletin. 1965. Vol. 63, № 6. P. 384–399. DOI: 10.1037/h0022100.

64. Zavisca J. R., Mitchneck B., Gerber T. P. Housing and integration of internally displaced persons: The case of Ukraine in 2018. Frontiers in Human Dynamics. 2023. Vol. 5. Art. 1086064. DOI: 10.3389/fhumd.2023.1086064.

65. Zimet G. D., Dahlem N. W., Zimet S. G., Farley G. K. The Multidimensional Scale of Perceived Social Support. Journal of Personality Assessment. 1988. Vol. 52, № 1. P. 30–41. DOI: 10.1207/s15327752jpa5201_2.

ДЕКЛАРАЦІЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ТА ВИКОРИСТАННЯ ШІ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Факультет (ННІ) гуманітарно-педагогічний

ДЕКЛАРАЦІЯ ЗДОБУВАЧА

Я, Шумілова Ірина Федорівна, здобувачка НУБіП України, усвідомлюючи відповідальність за порушення академічної доброчесності, цією заявою підтверджую, що:

1. Моя магістерська кваліфікаційна робота (проєкт) на тему «Соціальна реабілітація внутрішньо переміщеної молоді» є результатом моєї особистої праці.

2. Усі запозичення з текстів інших авторів мають відповідні посилання згідно з чинними стандартами.

3. Щодо використання інструментів ШІ (обрати необхідне):

[ ] Інструменти генеративного ШІ не використовувалися.

✓ Інструменти ШІ ChatGPT були використані для:

✓перекладу іншомовних джерел;

✓стилістичного редагування та перевірки граматики;

[ ] допомоги у написанні/відлагодженні програмного коду;

✓ генерування схем, моделей, таблиць.

Я розумію, що надання недостовірної інформації може призвести до скасування результатів захисту та відрахування з числа здобувачів НУБіП України.

«___» _____ 20__ р. _____ Ірина ШУМІЛОВА

(підпис) (Ім’я та ПРІЗВИЩЕ)

ДОДАТКИ

Перелік додатків

А.1. Нормативно-правове забезпечення соціальної реабілітації внутрішньо переміщеної молоді.

А.2. Педагогічні засоби соціальної реабілітації та механізми їх дії.

А.3. Групи внутрішньо переміщеної молоді та напрями їхньої соціальної реабілітації.

А.4. Чинники ризику, психічне здоров’я та матеріальне становище внутрішньо переміщених осіб.

Б.1. Анкета «Мої ресурси та плани».

Б.2. Ключ обробки та інтерпретації результатів діагностичного комплексу.

Б.3. Форма інформованої згоди на участь у дослідженні.

Б.4. Контроль валідності та прогнозовані проблемні зони.

В.1. Анкета «Потреби внутрішньо переміщеної молоді».

В.2. Сценарій заняття «Освіта і професія: мої кроки».

В.3. Схема «Етапи програми „Нова опора“».

В.4. Контрольний перелік реалізації заняття (бланк ведучого).

В.5. Форма зворотного зв’язку після зустрічі.

В.6. Індивідуальний план соціальної реабілітації (бланк).

В.7. Сценарій заняття «Карта особистих ресурсів».

В.8. Календарний план формувального етапу експерименту.

В.9. Ресурсне забезпечення та ризики впровадження програми.

В.10. Моделі та схеми впровадження програми.

Додаток А.1

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНОЇ МОЛОДІ

Таблиця А.1

Нормативно-правові документи та їх значення для соціальної реабілітації внутрішньо переміщеної молоді

Нормативно-правовий документ	Положення, значущі для соціальної реабілітації
Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення [42]; Рекомендація Rec(2006)6 Ради Європи [38]	Визначення ВПО; відповідальність держави за захист і допомогу; недискримінація; право на довгострокові рішення
Рамкова концепція довгострокових рішень IASC [45]	Вісім критеріїв довгострокових рішень, зокрема доступ до засобів існування, участь у суспільному житті
Закон України «Про забезпечення прав і свобод ВПО» [12]	Поняття та статус ВПО; гарантії прав на освіту, працю, соціальні послуги
Закон України «Про соціальні послуги» [20]; Класифікатор соціальних послуг [14]	Складні життєві обставини; базові послуги: соціальна адаптація, соціальна інтеграція та реінтеграція, консультування, соціальний супровід, представництво інтересів, інформування
Закон України «Про основні засади молодіжної політики» [19]	Визначення молоді (14–35 років); засади молодіжної роботи
Закон України «Про соціальну роботу з сім’ями, дітьми та молоддю» [21]	Засади соціальної роботи з молоддю; діяльність центрів соціальних служб
Закон України «Про зайнятість населення» [13]	Професійна орієнтація та сприяння працевлаштуванню
Закон України «Про освіту» [18]	Право на освіту; доступність освіти
Постанови КМУ № 509 [17] та № 332 [4]	Облік ВПО; допомога на проживання
Національна молодіжна стратегія до 2030 року [16]	Пріоритети: безпека, здоров’я, можливості, інтегрованість молоді
Стратегія державної політики щодо внутрішнього переміщення до 2030 року [23]	Адаптація й інтеграція в приймаючих громадах; мультидисциплінарні команди; персональний маршрут підтримки; сприяння зайнятості
Концепція розвитку охорони психічного здоров’я до 2030 року [22]	Розвиток послуг психічного здоров’я та психосоціальної підтримки на рівні громад

Джерело: складено автором.

Додаток А.2

ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСОБИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА МЕХАНІЗМИ ЇХ ДІЇ

Таблиця А.2

Педагогічні засоби соціальної реабілітації внутрішньо переміщеної молоді та механізми їх дії

Засіб	Механізм дії	Очікуваний результат	Підґрунтя

Засіб	Механізм дії	Очікуваний результат	Підґрунтя
Індивідуальний план реабілітації	Самостійне визначення цілей і кроків; відчуття контролю над власним життям	Цілеспрямованість, самостійність рішень	Особистісно орієнтований підхід [56]
Група взаємопідтримки, тренінг	Нормалізація досвіду, засвоєння навичок, підтримка однолітків	Емоційний комфорт, прийняття себе й інших	Принципи С. Гобфолла [44]; модель Б. Такмена [63]
Менторство «рівний – рівному»	Опосередкований досвід успіху, практична інформація, нові зв’язки	Самоефективність, сприймана підтримка	А. Бандура [31]; Д. Дюбуа [39]
Профорієнтаційне консультування	Зіставлення інтересів і сильних сторін із можливостями ринку праці	Визначеність освітньо-професійних планів	Перспектива сильних сторін [58]
Картографування ресурсів громади	Перетворення невідомого середовища на зрозумілий простір можливостей	Обізнаність, доступ до ресурсів	Модель активів громади [50]
Проєктна та волонтерська діяльність	Перехід від позиції отримувача допомоги до позиції активного члена громади	Залученість до життя громади, самоефективність	Навчання через досвід [49]; empowerment [3]

Джерело: складено автором на основі [3; 31; 39; 44; 49; 50; 56; 58; 63].

Додаток А.3

ГРУПИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНОЇ МОЛОДІ ТА НАПРЯМИ ЇХНЬОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Таблиця А.3

Групи внутрішньо переміщеної молоді та пріоритетні напрями їхньої соціальної реабілітації

Група	Типові труднощі	Пріоритетні напрями реабілітації
Здобувачі освіти	Переведення до іншого закладу, дистанційне навчання, брак кола спілкування в новому місті	Освітній, соціально-психологічний; наставництво, залучення до студентського самоврядування
Молодь, яка працює	Робота не за фахом, нестабільна зайнятість, брак часу для соціальних контактів	Професійний, соціально-психологічний; гнучкий формат зустрічей, менторство
Молодь, яка не навчається й не працює	Втрата мотивації, ізоляція, невизначеність планів, ризик залежності від допомоги	Професійний, освітній, соціально-психологічний; поетапні досяжні цілі, профорієнтація
Молоді батьки	Поєднання догляду за дитиною з пошуком роботи, житлові проблеми	Соціально-побутовий, правовий, професійний; супровід, зручний час, онлайн-формат
Молодь із деокупованих і прифронтових територій	Гострий травматичний досвід, втрата документів, розірвані зв’язки з родиною	Правовий, соціально-психологічний; стабілізація, перенаправлення до спеціалізованих служб

Джерело: складено автором на основі [30; 36; 43; 62].

Додаток А.4

ЧИННИКИ РИЗИКУ, ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ТА МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Рис. А.1. Чинники ризику та захисні ресурси соціальної адаптації внутрішньо переміщеної молоді

Джерело: розроблено автором на основі [43; 51; 53; 62].

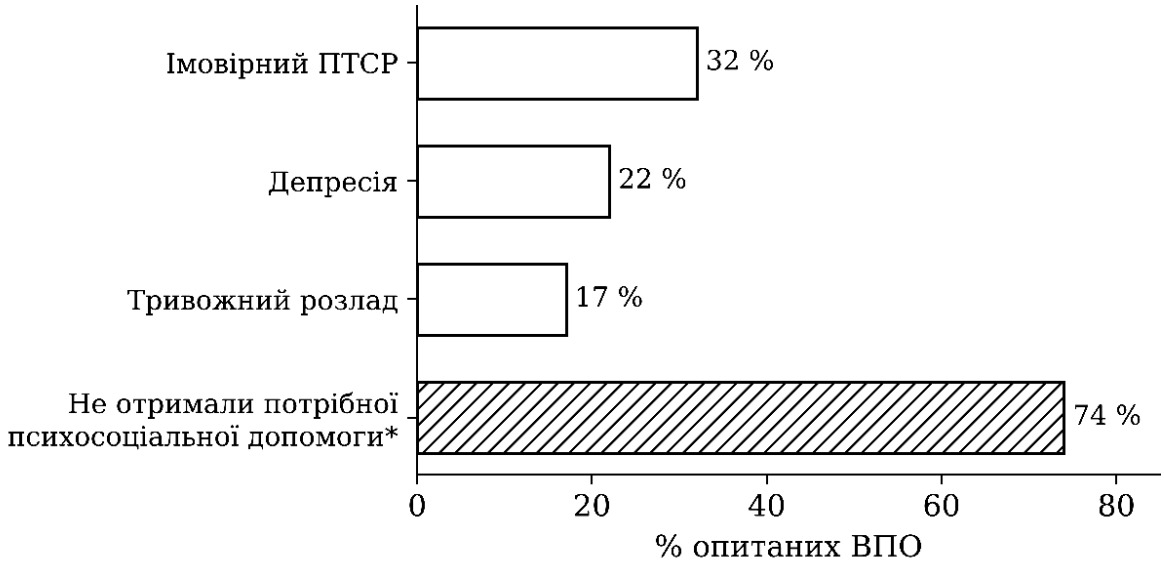

* *серед тих, хто потребував психосоціальної допомоги*

Рис. А.2. Показники психічного здоров'я внутрішньо переміщених осіб в Україні, %

Джерело: побудовано автором за даними [55].

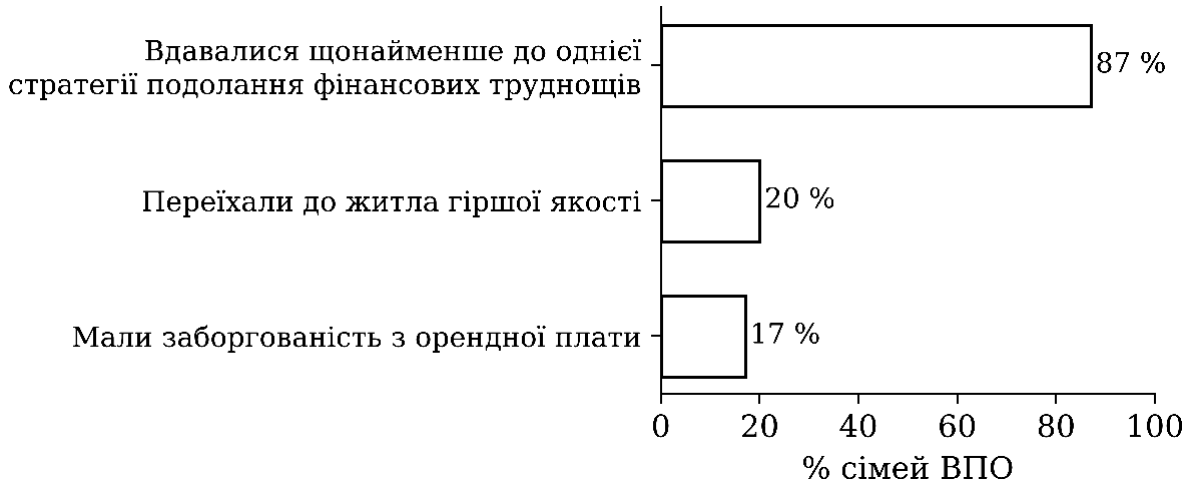

Рис. А.3. Показники матеріального становища сімей внутрішньо переміщених осіб, %

Джерело: побудовано автором за даними [47].

Додаток Б.1

АНКЕТА «МОЇ РЕСУРСИ ТА ПЛАНИ»

Інструкція. Шановний учаснику! Просимо оцінити, наскільки ви погоджуєтеся з кожним твердженням: 1 – зовсім не погоджуюся; 2 – скоріше не погоджуюся; 3 – важко сказати; 4 – скоріше погоджуюся; 5 – повністю погоджуюся. Правильних чи неправильних відповідей немає. Анкета анонімна, результати використовуються лише в узагальненому вигляді.

Ваш код учасника: _____. Дата: _____.

№	Твердження	1	2	3	4	5
Блок А. Освітньо-професійні плани						
1	Я знаю, ким хочу працювати (на кого навчатися) в найближчі 2–3 роки.	1	2	3	4	5
2	Я маю конкретний план дій щодо навчання або працевлаштування на найближчі пів року.	1	2	3	4	5
3	Я знаю, які освітні можливості є в громаді, де я зараз живу.	1	2	3	4	5
4	Я знаю, куди звернутися по допомогу з працевлаштуванням чи профорієнтацією.	1	2	3	4	5
5	Я вже зробив(-ла) хоча б один практичний крок для реалізації своїх освітньо-професійних планів.	1	2	3	4	5
Блок Б. Залученість до життя громади						
6	У цій громаді є люди, з якими я можу проводити вільний час.	1	2	3	4	5
7	Я беру участь у заходах, що відбуваються в громаді (культурних, спортивних, освітніх).	1	2	3	4	5
8	Я долучаюся до волонтерської чи громадської діяльності.	1	2	3	4	5
9	Я відчуваю, що місцеві мешканці мене приймають.	1	2	3	4	5
10	Я відчуваю себе частиною цієї громади.	1	2	3	4	5
Блок В. Цілеспрямованість і самостійність рішень						
11	Я ставлю перед собою цілі й послідовно їх досягаю.	1	2	3	4	5
12	Я самостійно ухвалюю важливі для себе рішення.	1	2	3	4	5
13	Коли виникають труднощі, я шукаю способи їх подолати, а не відкладаю.	1	2	3	4	5

№	Твердження	1	2	3	4	5
14	Я можу спланувати свій день і тиждень так, щоб встигнути важливе.	1	2	3	4	5
15	Я беру відповідальність за наслідки своїх рішень.	1	2	3	4	5

Відкриті запитання. 16. Що зараз є вашою головною опорою? 17. Яка підтримка вам найбільше потрібна? 18. Чим ви хотіли б займатися в громаді, де зараз живете?

Обробка результатів. Для кожного блоку підсумовуються бали за п’ятьма твердженнями (від 5 до 25 балів). Блок А характеризує визначеність освітньо-професійних планів, блок Б – залученість до життя громади, блок В – цілеспрямованість і готовність до самостійних рішень. Межі рівнів визначаються за статистичним критерієм (M ± 0,5σ) на об’єднаній вибірці констатувального етапу (див. підрозділ 2.3). Відповіді на відкриті запитання аналізуються якісно.

Додаток Б.2

КЛЮЧ ОБРОБКИ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІАГНОСТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ

Таблиця Б.2

Порядок обчислення та інтерпретації показників соціальної адаптованості

Методика	Показник	Порядок обчислення	Межі	Інтерпретація
Шкала К. Роджерса – Р. Даймонд	Адаптація	Сума балів за шкалою адаптивності, поділена на суму балів шкал адаптивності й дезадаптивності, × 100	0–100 %	Що вищий відсоток, то повніше пристосування до нового середовища
	Прийняття себе	Частка балів шкали прийняття себе в сумі шкал прийняття та неприйняття себе, × 100	0–100 %	Позитивне ставлення до себе, віра у власну цінність
	Прийняття інших	Частка балів шкали прийняття інших у сумі шкал прийняття та неприйняття інших, × 100	0–100 %	Відкритість до оточення, довіра до людей
	Емоційний комфорт	Частка балів шкали емоційного комфорту в сумі шкал комфорту й дискомфорту, × 100	0–100 %	Емоційна стабільність, відсутність вираженої тривоги
	Шкала відвертості (L)	Сума балів за твердженнями шкали	–	Високі значення – схильність до соціально бажаних відповідей; протокол аналізується з обережністю
Шкала загальної самоефективності	Загальна самоефективність	Сума відповідей на 10 тверджень (1–4 бали)	10–40	Що вищий бал, то більша впевненість у здатності долати труднощі

Методика	Показник	Порядок обчислення	Межі	Інтерпретація
MSPSS	Значущі інші	Сума відповідей на твердження 1, 2, 5, 10	4–28	Орієнтовно для субшкал: 4–11 – низька; 12–20 – помірна; 21–28 – висока сприймана підтримка; для загального показника – 12–35, 36–60 і 61–84 відповідно
	Сім'я	Сума відповідей на твердження 3, 4, 8, 11	4–28	Те саме
	Друзі	Сума відповідей на твердження 6, 7, 9, 12	4–28	Те саме; ключовий показник для переміщеної молоді
	Загальний показник	Сума відповідей на всі 12 тверджень	12–84	Те саме
Анкета «Мої ресурси та плани»	Блок А: освітньо-професійні плани	Сума відповідей на твердження 1–5 (1–5 балів)	5–25	Визначеність цілей і кроків щодо навчання та роботи
	Блок Б: залученість до життя громади	Сума відповідей на твердження 6–10	5–25	Участь у заходах, волонтерстві, відчуття належності
	Блок В: цілеспрямованість	Сума відповідей на твердження 11–15	5–25	Самостійність рішень, послідовність у досягненні цілей

Джерело: складено автором на основі [57; 59; 65].

Визначення рівнів. Для кожного показника межі рівнів обчислюються на об'єднаній вибірці констатувального етапу: низький – значення, менше за M − 0,5σ; середній – від M − 0,5σ до M + 0,5σ; високий – більше за M + 0,5σ. Рівень за критерієм визначається як середнє бальних оцінок рівнів його показників (низький – 1, середній – 2, високий – 3): до 1,66 – низький, 1,67–2,33 – середній, понад 2,33 – високий. Загальний рівень соціальної адаптованості обчислюється як середнє рівнів за трьома критеріями за тими самими межами.

Правила обробки. Показник за методикою обчислюється лише за наявності відповідей на всі її твердження; протоколи з пропусками повертаються учасникові для завершення (за його згодою) або вилучаються з аналізу за цим показником. Усі обчислення виконуються в розрахунковому шаблоні під кодами учасників; межі рівнів, визначені на констатувальному етапі, без змін застосовуються на контрольному етапі.

Додаток Б.3

ФОРМА ІНФОРМОВАНОЇ ЗГОДИ НА УЧАСТЬ У ДОСЛІДЖЕННІ

Я, _____ (прізвище, ім'я), код учасника _____, підтверджую, що отримав(-ла) інформацію про дослідження «Соціальна реабілітація внутрішньо переміщеної молоді», яке проводить здобувачка НУБіП України Ірина Шумілова на базі БФ «Янголи спасіння», і погоджуюся взяти в ньому участь.

Мені пояснили, що:

– мета дослідження – оцінити ефективність програми соціальної реабілітації внутрішньо переміщеної молоді «Нова опора»;

– участь передбачає заповнення анкет і тестів двічі (на початку та наприкінці дослідження), а для учасників програми – ще й участь у групових зустрічах і індивідуальних консультаціях упродовж 12 тижнів;

– участь є добровільною; я можу відмовитися від неї на будь-якому етапі без пояснення причин і без жодних наслідків для отримання послуг установи;

– мої відповіді будуть позначені кодом, зберігатимуться окремо від персональних даних і використовуватимуться лише в узагальненому вигляді; персональні дані не передаватимуться третім особам;

– у разі виникнення емоційного дискомфорту я можу звернутися до психолога установи;

– з питань щодо дослідження я можу звернутися до [вказати ПІБ і контакт відповідальної особи].

Я погоджуюся на обробку моїх персональних даних з метою проведення дослідження відповідно до Закону України «Про захист персональних даних».

«___» _____ 20__ р. Підпис _____ Прізвище, ініціали _____

Додаток Б.4

КОНТРОЛЬ ВАЛІДНОСТІ ТА ПРОГНОЗОВАНІ ПРОБЛЕМНІ ЗОНИ

Таблиця Б.4

Загрози внутрішній валідності квазіекспериментального плану та способи їх контролю

Загроза	Зміст	Спосіб контролю
Історія (зовнішні події)	Зміни безпекової ситуації, державних програм підтримки ВПО в період експерименту	Проведення вимірювань в ЕГ і КГ в одній громаді й в однакові терміни; фіксація значущих подій у щоденнику дослідника
Природна адаптація (дозрівання)	Спонтанне пристосування з плином часу перебування в громаді	Наявність КГ; зіставність груп за тривалістю переміщення
Ефект тестування	Вплив першого вимірювання на результати другого	Однакові умови тестування в обох групах; інтервал між вимірюваннями 12–14 тижнів
Інструментальний ефект	Зміна процедури чи інструментів вимірювання	Ті самі методики, інструкції, межі рівнів і фахівець на обох етапах
Селекція	Початкові відмінності між групами	Підбір за основними характеристиками; перевірка однорідності за U-критерієм
Вибуття учасників	Нерівномірний відсів у групах	Фіксація вибуття та його причин; аналіз характеристик вибулих; заходи утримання (нагадування, гнучкий формат)

Джерело: складено автором на основі [35; 60].

Таблиця Б.5

Відповідність прогнозованих проблемних зон мішеням і змісту програми

Прогнозована проблемна зона	Показник	Мішень впливу	Модуль, форма роботи

Прогнозована проблемна зона	Показник	Мішень впливу	Модуль, форма роботи
Емоційний дискомфорт, внутрішня напруга	Емоційний комфорт; прийняття себе	Стабілізація емоційного стану, саморегуляція	«Мій ресурс і стабільність»; група взаємопідтримки
Недостатня віра у власні сили	Загальна самоефективність; цілеспрямованість	Досвід успішних дій, планування	Індивідуальний план; план «три кроки на 30 днів»; проєктна діяльність
Обмежене коло підтримки, особливо однолітків	MSPSS (субшкала «підтримка друзів»)	Нові соціальні зв’язки	Менторство «рівний – рівному»; спільні заходи з місцевою молоддю
Невизначеність освітньо-професійних планів	Блок А анкети «Мої ресурси та плани»	Освітньо-професійне самовизначення	«Освіта і професія: мої кроки»; профорієнтаційне консультування
Низька залученість до життя громади	Блок Б анкети «Мої ресурси та плани»	Участь у житті громади	«Нова громада: знайомство і взаємодія»; «Волонтерські та громадські ініціативи»
Брак інформації про права та послуги	Відповіді на відкриті запитання	Правова та інформаційна обізнаність	«Права та послуги»; консультація юриста
Труднощі взаємодії в новому оточенні	Прийняття інших; дані спостереження	Комунікативні навички, командна взаємодія	«Комунікація й командна робота»

Джерело: розроблено автором на основі [36; 47; 53; 55; 62; 64].

Додаток В.1

АНКЕТА «ПОТРЕБИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНОЇ МОЛОДІ»

Інструкція. Ця анкета допоможе нам краще зрозуміти вашу ситуацію і разом скласти індивідуальний план. Відповідайте так, як вважаєте за потрібне; на будь-яке запитання можна не відповідати.

№	Запитання	Варіанти відповіді
1	Ваш вік	років
2	Стать	□ жіноча □ чоловіча □ не бажаю вказувати
3	Як давно ви проживаєте в цій громаді?	□ до 6 міс. □ 6–12 міс. □ 1–2 роки □ понад 2 роки
4	З ким ви проживаєте?	□ з батьками □ самостійно □ з власною сім’єю □ інше
5	Ваш поточний статус (можна кілька)	□ навчаюся □ працюю □ шукаю роботу □ ні навчаюся, ні працюю
6	Чи переривалося ваше навчання через переміщення?	□ так □ ні □ не навчався(-лася) на той час

Оцініть, наскільки актуальні для вас зараз такі потреби (1 – неактуально, 2 – частково актуально, 3 – дуже актуально):

№	Потреба	1	2	3
7	Житло, облаштування побуту	1	2	3
8	Фінансова підтримка, виплати	1	2	3
9	Відновлення документів, правова допомога	1	2	3
10	Продовження чи зміна навчання	1	2	3

№	Потреба	1	2	3
11	Працевлаштування, вибір професії	1	2	3
12	Підтримка в стресі, емоційний стан	1	2	3
13	Нові знайомства, друзі в громаді	1	2	3
14	Інформація про послуги та можливості громади	1	2	3
15	Дозвілля, хобі, спорт	1	2	3

16. Який формат зустрічей вам зручніший? □ очний □ онлайн □ змішаний.

17. Який час для вас зручніший? □ будні вдень □ будні ввечері □ вихідні.

18. Чого ви очікуєте від участі в програмі? _____

Додаток В.2

СЦЕНАРІЙ ЗАНЯТТЯ «ОСВІТА І ПРОФЕСІЯ: МОЇ КРОКИ»

Модуль: «Освіта і професія: мої кроки» (заняття 2 з 3). Тривалість: 90 хв. Учасники: 10–15 осіб; ведучі – фахівець із соціальної роботи, фахівець центру зайнятості, ментор.

Мета: сприяти освітньо-професійному самовизначенню учасників і допомогти їм скласти конкретний план дій.

Завдання: актуалізувати сильні сторони та інтереси учасників; ознайомити їх з освітніми та професійними можливостями громади; сформувати особистий план «три кроки на 30 днів».

Обладнання: фліпчарт, маркери, стікери, роздаткові бланки «Колесо сильних сторін» і «Три кроки на 30 днів», перелік освітніх і професійних можливостей громади (складений на попередньому занятті).

№	Етап	Час	Зміст і методичні коментарі
1	Вступ і налаштування	10 хв	Привітання; вправа «Одне слово про мій настрій»; нагадування правил групи (повага, конфіденційність, право не відповідати); оголошення мети заняття.
2	«Колесо сильних сторін»	15 хв	Кожен учасник оцінює себе за вісьмома сферами (знання, практичні навички, комунікація, організованість, творчість, допомога іншим, цифрові навички, стійкість) і відзначає три найсильніші. Обговорення в парах: «Як ці сильні сторони допомогли мені після переїзду?»
3	Міні-лекція «Мої освітні шляхи»	10 хв	Фахівець коротко розповідає про варіанти: переведення, вступ, неформальна освіта, перекваліфікація, курси центру зайнятості. Акцент на тому, що переміщення не закриває можливостей.
4	Робота в мінігрупах «Карта можливостей громади»	20 хв	Мінігрупи доповнюють карту освітніх і професійних можливостей (заклади, роботодавці, програми, стажування), відзначають ті, що відповідають їхнім інтересам. Презентація карт.
5	Історія ментора	10 хв	Ментор розповідає про власний шлях після переміщення: труднощі, рішення, підтримку. Запитання учасників.
6	План «Три кроки на 30 днів»	15 хв	Кожен учасник формулює ціль і три конкретні, досяжні кроки на найближчі 30 днів (наприклад, дізнатися умови вступу, записатися на консультацію, відвідати день відкритих дверей). Обмін планами в парах «учасник – ментор».
7	Рефлексія	10 хв	Коло: «Що сьогодні було для мене найважливішим? Який перший крок я зроблю цього тижня?» Домовленість про перевірку плану на наступній зустрічі.

Очікувані результати: учасники визначили власні сильні сторони, отримали інформацію про освітні й професійні можливості громади та склали особистий план дій на 30 днів.

Додаток В.3

СХЕМА «ЕТАПИ ПРОГРАМИ „НОВА ОПОРА“»

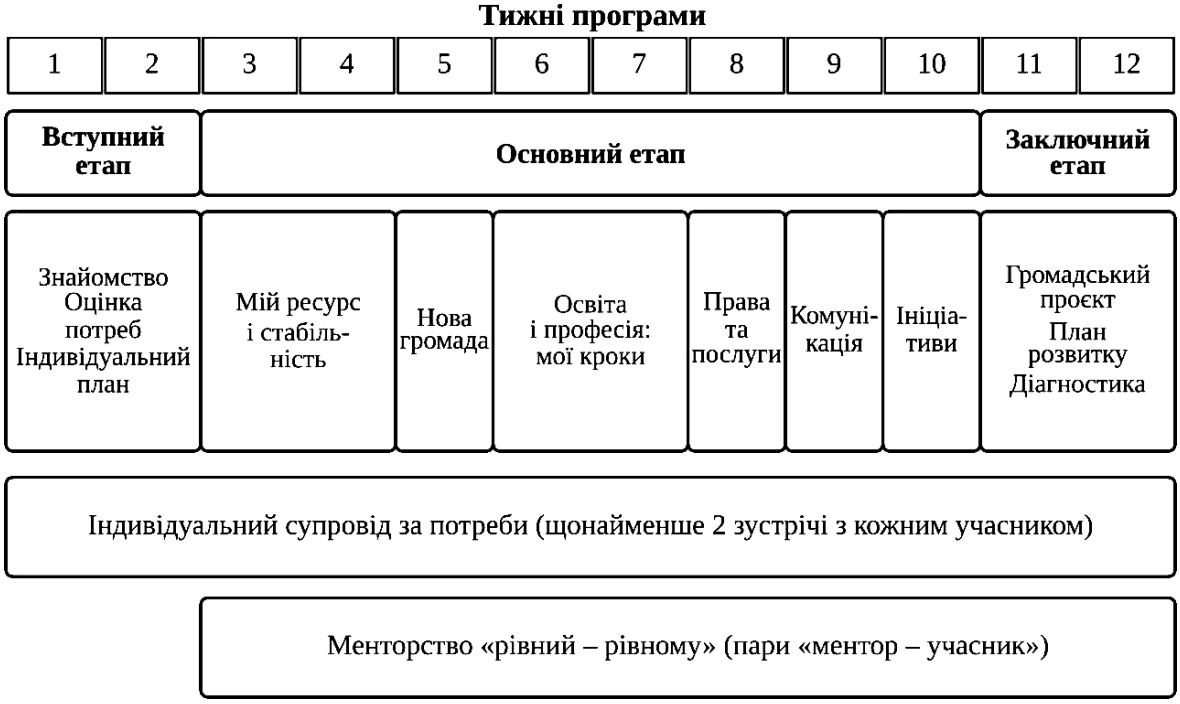

Рис. В.1. Етапи та модулі програми соціальної реабілітації внутрішньо переміщеної молоді «Нова опора»

Джерело: розроблено автором.

Додаток В.4

КОНТРОЛЬНИЙ ПЕРЕЛІК РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАНЯТТЯ (БЛАНК ВЕДУЧОГО)

Модуль: _____. Тема заняття: _____.

Тиждень: _____. Дата: _____.

Ведучі: _____. Присутні: очно ___ / онлайн ___ осіб із учасників групи.

№	Елемент заняття	Виконано (так ☐ частково ☐ ні ☐)	Примітки
1	Вступ і налаштування, нагадування правил групи		
2	Перевірка кроків, запланованих на попередній зустрічі		
3	Актуалізація досвіду учасників		
4	Основна частина за сценарієм (вправа, кейс, дослідження громади)		
5	Обговорення та узагальнення		
6	Формулювання кожним учасником «мого кроку до наступної зустрічі»		

№	Елемент заняття	Виконано (так ☐ частково ☐ ні ☐)	Примітки
7	Рефлексія		
8	Заповнення форми зворотного зв’язку (дод. В.5)		
9	Участь ментора(-ів)		
10	Дотримання тривалості заняття		

Відхилення від сценарію та їх причини: _____

Ситуації, що потребували уваги, перенаправлення: _____

Обробка. Точність реалізації заняття обчислюється як частка виконаних елементів (відповідь «так» – 1 бал, «частково» – 0,5 бала, «ні» – 0) від 10 запланованих, у відсотках. Середнє значення за всіма заняттями є показником точності впровадження програми (цільовий орієнтир – не нижче 90 %). Дані бланка разом із журналом відвідуваності та формами зворотного зв’язку використовуються для моніторингу впровадження програми (підрозділ 3.1).

Додаток В.5

ФОРМА ЗВОРОТНОГО ЗВ’ЯЗКУ ПІСЛЯ ЗУСТРІЧІ

Код учасника: _____. Дата: _____. Тема зустрічі: _____.

Інструкція. Оцініть, будь ласка, сьогоднішню зустріч за шкалою від 1 (зовсім ні) до 5 (повністю так).

№	Твердження	1	2	3	4	5
1	Зустріч була для мене корисною.	1	2	3	4	5
2	Я почувався(-лася) в групі безпечно й комфортно.	1	2	3	4	5
3	Я мав(-ла) можливість висловитися.	1	2	3	4	5
4	Я дізнався(-лася) щось нове, що можу застосувати в житті.	1	2	3	4	5
5	Я знаю, який крок зроблю до наступної зустрічі.	1	2	3	4	5

6. Мій емоційний стан зараз (від 1 – дуже поганий до 10 – чудовий): ☐1 ☐2 ☐3 ☐4 ☐5 ☐6 ☐7 ☐8 ☐9 ☐10.

7. Що було найціннішим сьогодні? _____

8. Що варто змінити на наступних зустрічах? _____

Обробка результатів. Для кожної зустрічі обчислюється середній бал за твердженнями 1–5 та середня оцінка емоційного стану; відповіді на запитання 7–8 використовуються для поточного коригування програми. Узагальнені дані входять до моніторингу впровадження програми (підрозділ 3.1).

Додаток В.6

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПЛАН СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ (БЛАНК)

Код учасника: _____. Ментор: _____. Фахівець-координатор: _____.

Дата складання: _____. Перегляд плану: 2-й тиждень ☐; 7-й тиждень ☐; 12-й тиждень ☐.

Напрям	Моя ціль (що хочу змінити)	Конкретні кроки	Ресурси, хто допоможе	Термін	Відмітка
Емоційний стан і особисті ресурси					
Освіта і професія					
Соціальні зв’язки, участь у житті громади					
Правові та побутові питання					

Мої сильні сторони, на які я спираюся: _____

Як я зрозумію, що досяг(-ла) мети: _____

Підсумок (12-й тиждень). Що вдалося: _____. Що планую на 3–6 місяців: _____.

Підпис учасника _____ Підпис фахівця _____

Додаток В.7

СЦЕНАРІЙ ЗАНЯТТЯ «КАРТА ОСОБИСТИХ РЕСУРСІВ»

Модуль: «Мій ресурс і стабільність» (заняття 3 з 4). Тривалість: 90 хв.

Учасники: 10–15 осіб; ведучі – психолог, ментор.

Мета: допомогти учасникам усвідомити власні внутрішні й зовнішні ресурси та способи їх використання в нових умовах життя.

Завдання: актуалізувати досвід подолання труднощів; візуалізувати особисті ресурси у формі «карти»; визначити ресурси, які варто відновити або набути; сформулювати один крок до наступної зустрічі.

Обладнання: аркуші формату А3, кольорові олівці й маркери, стікери, бланки «Щоденник ресурсів», фліпчарт.

№	Етап	Час	Зміст і методичні коментарі
1	Вступ і налаштування	10 хв	Привітання; вправа «Погода в моєму настрої»; нагадування правил групи; оголошення теми заняття.
2	Актуалізація досвіду	15 хв	Робота в парах: «Згадайте складну ситуацію за останній рік, з якою ви впоралися. Що вам допомогло?» Ведучий записує на фліпчарті названі ресурси, не оцінюючи їх.
3	Міні-лекція «Ресурси людини»	10 хв	Коротко про внутрішні (здоров’я, знання, навички, риси характеру, цінності) і зовнішні (люди, місця, установи, гроші, інформація) ресурси; ідея «спіралі втрат і надбань» С. Гобфолла простою мовою.
4	Створення «Карти особистих ресурсів»	25 хв	Кожен учасник малює себе в центрі аркуша і розміщує навколо ресурси, позначаючи кольором: зелений – є зараз, жовтий – був раніше і може бути відновлений, синій – хочу набути. Ментор допомагає учасникам, яким складно розпочати.
5	Обговорення в мінігрупах	15 хв	Учасники за бажанням презентують карти в мінігрупах по 3–4 особи; група доповнює карту ресурсами, яких автор не помітив. Ведучий звертає увагу на ресурси громади, відомі учасникам.

№	Етап	Час	Зміст і методичні коментарі
6	«Мій крок»	10 хв	Кожен обирає один «жовтий» або «синій» ресурс і записує конкретний крок до наступної зустрічі (наприклад, зателефонувати другові, записатися до секції, дізнатися про курси).
7	Рефлексія	5 хв	Коло: «Який ресурс я сьогодні побачив(-ла) у собі по-новому?» Заповнення форми зворотного зв'язку (дод. В.5).

Очікувані результати: учасники усвідомили наявні та втрачені ресурси, побачили можливості їх відновлення в новій громаді та визначили конкретний крок для зміцнення власної «опори».

Додаток В.8

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН ФОРМУВАЛЬНОГО ЕТАПУ ЕКСПЕРИМЕНТУ

Таблиця В.8

Календарний план формувального етапу експерименту

Тиждень	Етап, модуль	Тематика зустрічей	Форми та методи	Відповідальні
1	Вступний етап	«Знайомство. Наші правила й очікування»; «Мої потреби та цілі» (анкета потреб)	Вправи на знайомство, групова домовленість, анкетування	Координатор, психолог
2	Вступний етап	Індивідуальні зустрічі зі складання плану реабілітації; знайомство з менторами	Індивідуальна консультація, зустріч «ментор – учасник»	Координатор, ментори
3	«Мій ресурс і стабільність»	«Стрес, втрати й відновлення»; «Техніки саморегуляції»	Психоедукація, тренінг, дихальні вправи	Психолог
4	«Мій ресурс і стабільність»	«Карта особистих ресурсів» (дод. В.7); «Щоденник ресурсів: перші підсумки»	Арт-вправи, робота в парах, рефлексія	Психолог, ментори
5	«Нова громада: знайомство і взаємодія»	«Квест громадою»; «Мапа можливостей»	Квест, зустріч з активістами, дискусія	Фахівець з молодіжної роботи
6	«Освіта і професія: мої кроки»	«Мої інтереси та сильні сторони»; «Освіта і професія: мої кроки» (дод. В.2)	Профорієнтаційне консультування, мінігрупи, план «три кроки на 30 днів»	Координатор, фахівець центру зайнятості, ментори
7	«Освіта і професія: мої кроки»	Зустріч із роботодавцями; перевірка планів «три кроки»; проміжна індивідуальна зустріч	Зустріч-діалог, менторство, консультування	Фахівець центру зайнятості, координатор
8	«Права та послуги»	«Мої права як ВПО»; «Цифрові державні сервіси: практикум»	Інформаційна сесія, кейс-метод, консультація юриста	Юрист, координатор
9	«Комунікація й командна робота»	«Асертивна комунікація»; «Конфлікт як ресурс»	Рольове програвання, командні вправи	Психолог

Тиждень	Етап, модуль	Тематика зустрічей	Форми та методи	Відповідальні
10	«Волонтерські та громадські ініціативи»	«Потреби громади»; «Від ідеї до плану проєкту»	«Мозковий штурм», проєктна діяльність	Фахівець з молодіжної роботи, ментори
11	Завершальний етап	Реалізація громадських проєктів	Проєктна діяльність, супровід команд	Уся команда
12	Завершальний етап	Презентація проєктів; «Мій план на 3–6 місяців»; повторна діагностика	Публічна презентація, рефлексія, тестування	Уся команда

Джерело: розроблено автором.

Додаток В.9

РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА РИЗИКИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМИ

Таблиця В.9

Ресурсне забезпечення програми «Нова опора»

Вид ресурсу	Зміст
Кадровий	Координатор (фахівець із соціальної роботи); психолог; фахівець з молодіжної роботи; юрист (модуль «Права та послуги»); фахівець центру зайнятості (модуль «Освіта і професія»); 4–6 підготовлених менторів
Матеріально-технічний	Приміщення для групової роботи на 15–20 осіб із можливістю роботи в укритті; фліпчарт, канцелярське приладдя, матеріали для арт-вправ; ноутбук і проєктор; доступ до інтернету для змішаного формату
Інформаційно-методичний	Програма, сценарії занять, анкети та бланки (дод. Б.1, Б.3, В.1, В.2, В.5–В.7), розрахунковий шаблон, «мапа можливостей» громади, перелік служб для перенаправлення
Партнерський	Домовленості з центром надання соціальних послуг, закладами освіти, центром зайнятості, роботодавцями, молодіжними просторами та громадськими організаціями
Фінансовий	Витратні матеріали, частування під час зустрічей, транспортні витрати на виїзні заходи, мінімальні ресурси для громадських проєктів; джерела – бюджет установи, грантові програми, партнерська підтримка

Джерело: розроблено автором.

Таблиця В.10

Ризики впровадження програми «Нова опора» та способи їх мінімізації

Ризик	Прояв	Спосіб мінімізації
Низька відвідуваність	Пропуски зустрічей, вибуття учасників	Зручний час за результатами анкети потреб, нагадування, онлайн-участь, підтримка менторів
Безпекові обставини	Повітряні тривоги, відключення електроенергії	Приміщення з укриттям, резервний онлайн-формат, гнучкий графік
Повторна травматизація	Гострі емоційні реакції під час занять	Ресурсно орієнтовані вправи, правила групи, супровід психолога, перенаправлення
Перевантаження менторів	Втома, зниження якості супроводу	Обмеження кількості підопічних (2–3), супервізії, визнання внеску менторів

Ризик	Прояв	Спосіб мінімізації
Формальна участь партнерів	Зрив зустрічей, неактуальна інформація	Письмові домовленості, завчасне планування, один відповідальний від кожного партнера
Професійне вигорання фахівців	Емоційне виснаження команди	Розподіл навантаження, командні обговорення, супервізія, дотримання меж ролі

Джерело: розроблено автором.

Додаток В.10

МОДЕЛІ ТА СХЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМИ

Рис. В.2. Алгоритм впровадження програми «Нова опора» в діяльність установи

Джерело: розроблено автором.

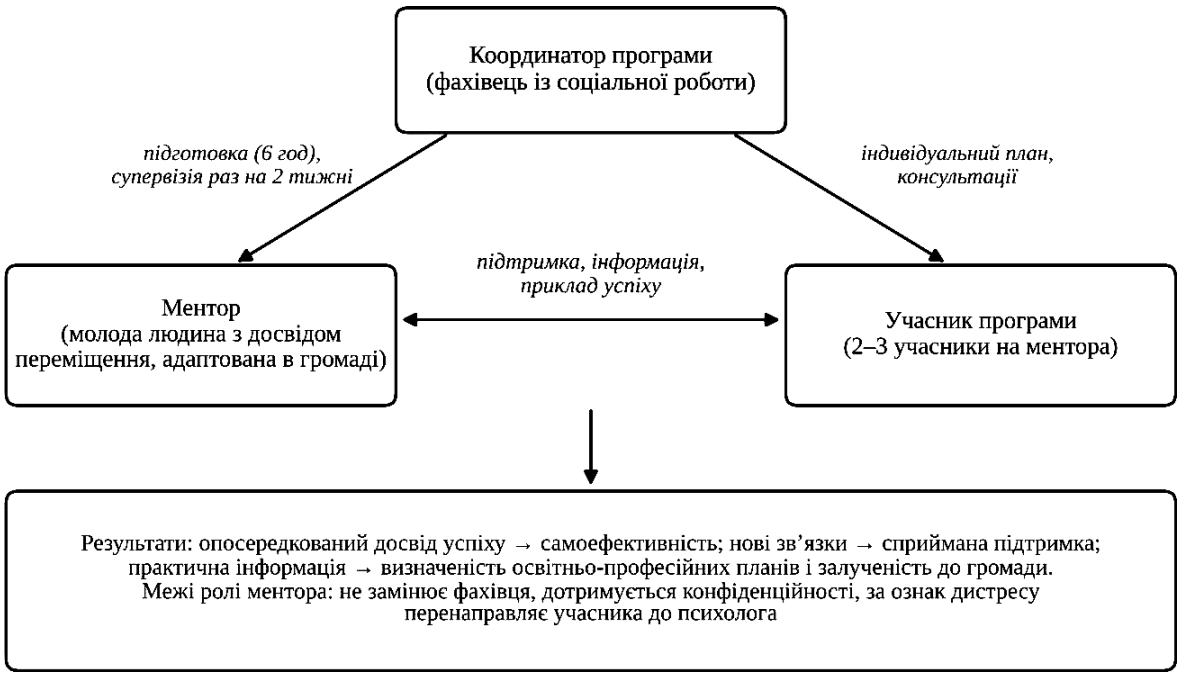

Рис. В.3. Модель менторства «рівний – рівному» в програмі «Нова опора»

Джерело: розроблено автором на основі [31; 39].

Рис. В.4. Модель реалізації педагогічних умов програми «Нова опора»

Джерело: розроблено автором.